

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

ایکینجی ایل صایی ۷ (آردیجیل صایی ۱۸)
سال دوم شماره ۷ (شماره مسلسل ۱۸)

مهر ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 7 (Serial No. 18)
October 1980

Adress: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۳	۱- کولتور مسئله‌سی و بیژ: دکتور حمید نطقی
۱۰	۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۵): دکتر جواد هیث
۲۲	۳- اوحدالدین مراغه‌ای نین جام‌جم مثنویسی (۳): پرفسور غلامحسین بیگدلی
۳۲	۴- ادبیاتین اجتماعی حیاندان تاثیر: گنجعلی صباحی
۴۴	۵- حضرت علی نین اوگودلری: ضیاء شاکر-ع. منظوری خامنه‌ای
۴۵	۶- شعر از استاد شهریار
۴۶	۷- " " "
۴۷	۸- منیم دوغما شهریم، شعر: حسین مجیدزاده
۴۸	۹- اولور مژه‌لی، شعر: مروارید دل‌بازی
۴۹	۱۰- بدایران و جنگاوران نیروی هوائی ایران: غ. بیگدلی
۵۰	۱۱- نادعلی اخلاقی: ت. پیرهاشمی
۵۵	۱۲- بختیار وها بزاده‌دن شهریارا، شعر
۵۷	۱۳- مکتوب، شعر: ص. و. ائل‌اوغلو
۵۸	۱۴- عصری. ع. منظوری خامنه‌ای
۶۱	۱۵- مرمر بولاق، شعر: ح. نطقی
۶۲	۱۶- بررسی درباره‌ی دده‌قورقود (۲): علیرضا صراف
۶۷	۱۷- میرزا حسن رشیدی بنیانگزار مکتب نوین در ایران: صمد مرداری‌نیا

کولتور مسئله سی و بیز

فارسجا دا " فرهنگ " عربجه ده " ثقافه " و شمال آذربایجاندا اکثر " مدنیت " و بعضا " کولتور " دخییلن مفهوم (۱)، ایلک دفعه ۱۸ - نجی عصرده (نوگونکو معنا سیندا) رواج تاپدی. بشرین ترقیسی حقیقته، آلمان فیلسوف-فلاری او عصرده، مقایسه لی تاریخ یولی ایله، انسانلارین تدریجا " طبیعت او - زرینده تاثیرلی عمللریله، حیوانلاردان فرقلندیگینی ایره لی سورددولر . انسان، مختلف مؤسسه لر (شهادلار) یا راتدی، تجربه لرینین محصولی اولان بیل-گی لرینی متشکل ائتدی. اوزون بحثلره گیرمه مک ایچون ان بسیط بیر تعریفله اساس موضوعو موزاتماس ائتمه گی ایندلیک کافی گوروروک: فرانسیز لغتی (روبه ر) " کولتور " و بئله تعریف اقدیر: بیر مدنیتین (تمدنون) انسان ذکا و عقلینه عایدتون مظاهری: غرب کولتورو (فرهنگ غربی) و یا خود شرق کولتورو (فرهنگ شرقی) کیمی، دوقتور معین نین لغتینده ده فرهنگ (کولتور) بئله تعریف اقدیلیمیشدیر: بیر قومون علملری، معرفتلی و صنعتگری نین مجموعه سی (ایکینجی جلد صحیفه ۲۵۳۸) .

لکن پروفه سور (دشیوید مندل با اوم) ون تدقیقاتینا گوره، کولتور بیر انسان غروپونون یا شامیش طرزیدیر، یونا گوره بوئون او گره نیلمیش و استانداردلاشمیش داورانیشلارا (رفتارلارا) شامل اولار، انسانلارین هابیسینین اوزونه گوره دیللری، تانیدیقلاری و معناسینی آنلادیقلاری علامت-لری (سمبوللاری)، او گرنمک یولیه دده دن اولدا کئچن اجتماعی ارشیه لری واردیلروها میسی دا انساننی خصوصیتلری اولان جمعیتلرده یا شاییرلار . (مندل با اوم) سوزونه بئله دا مه وئیریر: "دکمک اولارکی، مدنیت (تمدن)

۱ - بیز "کولتور" کلمه سی نین عوضینه ایران دا داها چوخ جاری شکلی اولان "کولتور" سوزینی ایشله دیریکه زیرا " مدنیت " کلمه سی فرنگ لرین "سویلیزاسیون" دئدیکلری "تمدن" معناسینی دا افاده اقدیر

سی و لیزا سیون) آنجا ق بیرنوع کولتوره اطلاق اولونمالیدیر. "هانس نوک کولتوره مدنیت (تمدن) دئمک لازم دیر؟ سئوالینه بئله جواب وئریر:

"یا زیسی (خطی)، شهرلری، سیاسی تشکلی، و آرزو، چوخ ایش بؤلومو و تخصصی اولان بیر کولتوره، مدنیت دئمک اولار."

بئله بیر ایضاح دا "مدنیت" و "کولتور" سؤزلری نین اکثرا "مترادف" ایشله دیلمه سینه مانع اولما میشدیر. بیر پارا آلمان و آمریکا عالم لری بو ایکی مفهوم آیرماق ایسته میشلر: "مدنیت" سؤز یله ته قنولوژی و مادی اجتماعی ارییه نی و "کولتور" سؤز یله ده داها چوخ سوبژه قتیف (ذهنی) دینی، فلسفی و صنعت و ادبیات کی می مقوله لری قصدا ئله میشلر. دئدیگیمیز کی می بو فرق لندیر مک عمومی دگیلدیر. هله آنتروپولوژی عالم لری یوخاریدا قید ائتدیگیمیز وجه یله مدنیتی کولتورون بیرنوعی صاییرلار. مثلا "اونسلار دئییرلر: هر یاشایان انسان کولتوره مالک دیر و کولتور ایشینده اشتراک ائدر، لکن هر کس الزاما "مدنی محیط ده ذوقولما زها بئله بیر مدنیت ده ده اشتراک ائتمه یه بیلیر. ابتدائی جمعیت لرین مختلف مدنیت لرله علاقه سی بیزیم موضوعوموزون خارجینده دیر، لکن فوراً "قید ائده ک کی، بو ایکی مفهوم (ابتدائی و مدنی مفهوم لاری) آراسیندا کی فرق لر مطلق بیر اؤلچویله (معیار لا) مشخص دگیلدیر. مثلا "یوعا لملر آراسیندا غرب آفریقالی یوروبا () قبیله سی نین موقعیتی (۱۹- نجی عصر ده) بویوک اختلاف و مناقشه موضوعودور. عمومی تله یا زینین وجودی ان مناسب ایپا و جو (سرنخ) صاییلیر. زیرا یا زینین استعمالی بیر کولتور ده، تجربه و بیلیک لرین انکشافینه بویوک تاثیر ائله ر و مدنیت لرین وجوده گلمه سینى آسانلاشدیرار. ها بئله شهر لرین تشکلی و مختلف مشغله لر ده اختصاص داها چوخ ثروت بیریکمه سینى تا مین ائدر مدنیت لرین، کیفیت و تنوعی حقینده تحقیقات آزا و لموشدور. مدنیت - لرین خصوصیتلرینی بیر - بیر لر یله تحلیل و مقایسه ده ا و بژه قتیف (عینی) دلیل لر ه استناد ائدن لر ده چوخ اولما میشدیر.

مدنیتی بیر خلقین معین کولتور مرحله سی اولراق قبول ائدن آرغه - اولوغ لاردان (باستان شناسلاردان) (آر. ج. ی. بره دوود) ا گوره یاخین شرق ده بخصوص موزوبوتامیا (بین النهرین) دا، میلاددان ۶۰۰۰ ایل قاباق اوچولوق، میوه توپلاماق مرحله سی سرعتله میوه یئتیشدیر مک و زراعی کئندچیلیگه تبدیل اولدی.

یا شاییش شرايطي گه ۳۰۰۰ ایل میلاددان قابق دگیشدی و کولتور مدنیته انتقال افتدی، آرتیق شهر مرکزی و بیرادیعی عنعنه اورتادا وارده (بره دوود) ون فکرینه گوره میوه یفتیشدیرمه گی آسانلاشدیران ته قنولوژیک انکشافه، ایره لی له مک ایچون لازم شرط ایدی، لکن کافی دگیلیدی. بوندان سوای اجتماعی، سیاسی، معنوی و دینی ساحه لرده ده انکشاف گره ک لی ایدی بونون سایه سینده نفوس آرتدی و بوتونله شمه وجوده گلدی، کولتور مدنیته دوغولدی .

(وی. جی. چایلد) ایسه متعدد کتاب و رساله لرینده، ته قنولوژیک - افق نو میک ایره لی له مه لرین، مدنیته لرین آجادی و انکشافیندا کی معنالارینی آچیکلا بیر. اونون فکرینجه یازی، ته قنولوژی نین بیر پارچاسی دیر، و یازی نی بیر ذکا و ذهن آلتی دئییه تانیر و معظم موفقیت لری (نجوم داتقویم دوزه لده جک قدر بیلک صاحبی اولماق و سایر کیمی) اونا بورجلوبیلیر. (چایلد) یازی نین ظهوری ایله انسان اجتماعاتی نین بویومه سینی هم زمان گورور، بو، تاریخده، دغونوم نقطه لریندن بیریدیر، باشقا بیر دغونوم نقطه سی ده جانیسیر منبع لرین انرژیسیندن سیسته ملی استفاده ا مکانی دیر.

۱۶ - نجی عصرین بویوک اجتماعیات ته اوری چی لریندن (ال. هنری - مورغان) کولتورون یقده دی مرحله لی انکشاف و تکاملیندن بحث اعدیروبو مرحله لرین ان صونونی "مدنیته" مرحله سی آدلاندیریر، صونرا گلن آنتروپو-لوژی (مردم شناسی) عالم لری مورغانین ته اوری سینی تنقید ائتدی لر، لکن اساس دا مورغانین ادعاسی کا ملا "ردا ائدیلمه دی. (لسلی وایت) مدنیته تین تکاملونوا نرژیی استعمالی نین آرتما سیندا اختار دی. (جولیان ه. استوارد) بویولدا ابتدائی و مدنی کولتور لرین مختلف خصوصیتلارینی مقایسه ائتدی. چوخ نادرا و لارا ق مدنیته لر، بیر-بیریندن مستقل اولارا ق انکشاف ائتمیش لر. عالم لر مدنیته لرین مقابل تاثیر و نفولارینا اینانیرلار. حتی مصر و هند مدنیته لری چوخ متمایز و مشخص اولما لارینا رغما"، (بره دوود) و (چایلد) ا گوره، گه نه ده بین النهرین دن متا فرا یمیش لر.

شاید چینین ایلک مدنیته مستقلا ظهور ائتدی، لکن کافی دلیل اورتا دایوخ دور، هابئله دیرمایا و آرتیق و اینقا مدنیته لری.

آسیا، اوروپا مدنیته، بیر بوتون اولارا ق (قروبه ر) ین فکرینه گوره بیر تک پروسه نین محصولی در، بو عالم ژاپون - چین دن اوروپا یا قدر بیر تک

مدنیت شبکه سینی مختلف حلقه لرینی گورور، بونون ایچینده بیرپا راگو-
 لتورا یجا دلاری (هیکل تراشلیق، حیوانات و نباتات یئتیشدیرمک والهی-
 منبععلی سلطنت فکری) بوبا شدان اوبا شا کئچدی، (قووبه ر) بوملاحظه لردن
 صونرا بئله قید ائتدی: بوشبکه نین احتوا ائتدیگی مدنیت لرده بیرتک اؤ-
 لچوایله بیر- بیریندن آیریلار، بونلار بعضا "جغرافی، بعضا "زمان،
 بعضا "باشقا عالم لار (مثلا "دیل، دین، حکومت) فرق لر یله تشخیص ائدیله رلر،
 بومعیارلار ایچینده ته قنولوژی دن چوخ قیمت حکملرینه (ارزشلر) و شیوه لره
 (سبک لره) دایانماق لازمدیر، دئدی.

(توین بی) مقایسه لردن صونرا بیز- بیریسیندن آیری ۲۵ مدنیت تشخیص
 ائتمیشدیر، بومعظم تدقیق، بیرچوخ طرفدن تنقید لره معروض قالدی،
 بعضی عالملرین فکرینجه مختلف مدنیت لرا سیندا مقایسه دوغرو
 دگیل. لکن بیرچوخلاری قبول ائتدیله رکی، بئله بیر تدقیق و مقایسه لازم ایدی
 و (توین بی) بوا یشین بونگورره سینی قویموش صاییلیر.

بیر مدنیتین احتوا ائتدیگی جماعت لرایکی عنعنه یه تابع کیمی گورسه
 نیرلر: بیرغروب، ادبیاتلا مشغول اولور، فکریاتینین اینجه لیک لر یله
 علاقه له نیر... بونلار اسکى دیلله (خواص) دثیه بیلریک، او بیر جماعت لر بو
 اینجه لیک لردن اوزاق قارا جماعت طایفاسینی تشکیل ائدر. (رابه رت -
 روفیلد) بوا یکی عنعنه آرا سیندا کی متقابل علاقه لری مطالعه ائدر. ما پا
 لاردا خواصلا، عوامین مشغول اولدو قلاری ساحه لر بیر- بیریندن چوخ اوزا-
 قمیش. چین ده ایسه خواص اخلاقیاتلا چوخ ماراقلانیر دیلار و خلق اوزه رینده
 تاثیر ائدیر دیلر، هنده خواصلا عوامین قارشیلیق لی تاثیر چین دن ده
 آرتیق ایتمیش.

البته بئله قطعی حکم لرو فزیرب و کسب آتماق دوغرو دگیل. بیزیم اوز
 تاریخیمیزده ده، بخصوص ادبیات ساحه سینده، بویوک بیر "ایکیلیک" گوزیه
 چارپار. نهجه کی، یوخا ریدا، اوست قاتدا، کلاسیک - درباری بیر جریان وارد
 بو ادبی جریان خلق کوتله لرینه هئچ بیر شئی دشمیزدی. زیرا هم سبک، هم
 موضوع و هم ده دیل باخیلمیندان بو ادبی جریانین خلق ایله واونون یا شا
 بیشایله قطعیا "علاقه سی یوخ ایدی".

او "خواص" عنعنه سینه تابع ادیب و شاعرلرین مخاطب لری بیر اوج
 سرایلی و "متاع" لارینین باش مشتری سی ده خاقانلار و سلطانلار ایدی. او

دورکی، اونلارین ایشی خلقی علاقه دارا ائله مزو خلق ده اونلارا یچون، قارا جاھل کوتله سی اولاراق آنجاق "غیر ادبی" بیروارلیق ایدی .

یونندان دولایی، بؤیوک قریحه لی یارادیجیلار، سرائیلاردا حکم سورن مو- داپا تابع اولدولار و حتی آموزا نا دیل لرینه بئله التفات ائتمه دیلر و خلق لرینه خدمت نظریندن، بوتون قدرت لرینه رغما "قیصیر و عاجز قال دیلار .

یونلاراقا رشی ادبیاتیمیزدا اصیل وقوتلی بیر "خلق شعری" جریانی دا واردیر، بوجریا نین معین شرطلرده داھا گورله شمه سینی گؤروروک .

عاشیق لریمیز، بو خلق ادبیاتینین اصیل نماینده لریندن دیرلر . یونلارین سازلاریندا و سؤزلرینده خلق کوتله لری دیله گلیر، داستا نلاریمیز اوستده کئچن "رسمی ادبی" جریانا اهتنا سیزدیر، کؤک لریمیزدن گلر ، اوره ک لریمیزه سینر . "خواص"ین ، خلقین دیلینی شعرلرینه "لایق وقابل" بیللمه مەلری خلقی اونلاردان بوسه بوتون آیی ریر ، خلقیمیزا یسه اؤز بدیع ی احتیاجلارینه اؤزلری جواب و قریر . بیزیم فولکلورون رنگین لیگی ده بلکه یونون ایچوندور .

سؤزون قیصاصی، کولتور و موزده کی بوا یکی لیک ، باشدا بومنوال ایله وجوده گلمیش کن، مونرالاردا ها غلیظیا نلیشلیقلار ایول آچدی . دنیا اولچو - سونده ادبی بیرا رثیه یه مالک اولان بیزی، یار یسیز بیر خلق حالینا گتیردی . اقله کی، ته له فون لا تورکی دانیشا نلار ته له غراف دا بودیلی ایشله تمیز اولدولار .

البتہ بو پروسه طبیعی دگیلدی، بونو کؤرؤک له یین لر، نقشه و بؤیوک تمهیدات ایله شدت لشدیرنلر چو خدی .

بیرآز اول اشارة ائتدیگی میز، غلیظ اشتباه لارین بیردانا سینا یورا دائماس افده جگیک . بوا اشتباه کا رلیق، بیر نجه اصطلاحین قلطاً نلاشیلماسی - ایله باشلار .

۴۵ ایل یونندان اول تبریزین بیر یچیک متوسطه مدرسه سینین دیوار - لاریندا بؤیوک بیر آفیش (پوستر) گؤزه چار پی ردی . اوزمانلار آفیش چوخ نادرا یشله نن بیروسيله ایدی . بونا گؤره دقت لری اوستونه توپلادی . بیر اوشاقلار و نون متنی نی اشغال ائدن بیت لری ازبرله دیگ ، اوسته لیک (بعلاوه) بیت لرین آلتیندا معلیمزین امضاسی وارا ایدی . آفیشین آیگی بیت ی، بوگون بحث ائتمک ایسته دیگی میز "اشتباه کا رلیق"ین ان آیین

مثالی دیر. بیرینجی بیت ده "ایران همیشه یا شا میشد یرو یا شا یا جا قدیر و بو
یا شا پیشین نشانه سی ده اولمه یه جک دیر" دئیردی. دقت ائدیلسن نه
گوزل سوزلر: اوخویان جوانلارین لاپ قلبینه ایشله ییر، لکن ایرانین
وارلیغی بیزجه نه قدر ثابت و آیدین ایسه ده. هانسی "نشانه" دن بحث
ا ئدیلدیگی او قدر آچیق دگیلدی. البته یا شا یانین جوره به جوره عیسات
نشانه لری اولار: مثلا "حرکت ائدر، نفس چکروسایره، عجا شاعر ایرانین یا شا -
دیغینا دایره هانسی نشانه نی قصدا دیر؟ ایرانین یا شا دیغی نین ان یاغین
نشانه سی بیزیم ایرانلی اولاراق یا شا دیغیمیز دگیل می؟ نه ایسه، اما دیوار
داکی بیت لر بئله دئمیر. ا یکینجی بیت بئله دیر:

"زبان نشانه آن جان جاودان باشد - دل از دست مده این نشان ایرانی"
اشتباه کارلیق دا ائله بوردادیر! اگر حقیقتده دیل، (البته، دیوار
داکی کاغاذ پارچانین دئدیگی دیل، آنادیلیمیز دگیل، فارسجا ایدی)
ایرانلیلیق نشانه سی اولسا یدی، دئمک فارس اولما یانلار - باشدا بیزیم
مزیز شاعر مدرسه یه گئدینجه یه قدر بونشانه دن محروم دورلار. ایرانلیلیق
علامتی داشیمایان بس نهجه ایرانلی اولایلر؟ بیزیم یئرلرده بونشانه نی
صونرا دان بیزه ووردوقلارینه گوره ودرس اوخویانلارین دا چوخ آذربیرمده،
اولدوغونا گوره... دالپسین قویون بوغلط و حقیقتده ایران دشمنی
سیاست چیلرو شووینست لر حسا بلا سینلار!

بئویوک اشتباه کارلیق یا حقه با زلیغین بورا دا آچیقلا نماسی لازمدیر:
اگر ایرانلیلیغین نشانه سی فارسلیق اولسا عجا، بیرچوخ اصیل و حقیقی
ایرانلیلار، آنادیللری نین فارسجا اولما دیغی ایچون نه جواب وئرمک
لازم دیر؟ و عجا گئنه، تک بونشانه یه گوره بیرچوخ غیر ایرانلیلار، مثلا
افغانلار، تاجیک لره و باشقالارینا ایرانلی سجلی می صادر ائله مەلی؟
مسئله بودور: آذربایجانلی نین ان اصیل و حقیقی ایرانلی اولدوغونا
هئچ کسین شبهه ائتمکده حق یو خدور، نه فارس دو قئور محسنی نین (اوزمان کی
آذربایجان معارف مدیری) ونه ده اونون همشهری لریمیز اولان ایمه چی
(کؤمک) لری نین!

حقیقی ایرانلیلیق نشانه سی، ایرانلیلاری فرقلرینه رغما "بیر عاقله
نین مساوی افرادی کیمی قبول ائتمک دیر، ایران دا بیر گئنیش "ایران
کولتورو" نون وجودونو قبول ائتمک و اونودا ها گوجلندیرمک دیر.

بو "ایران کولتورو" نه دتمکدیر ؟ مقصد وطنیمیزده یا شایان بوئون
 خلقلر و قوملارین کولتورلریندن حاصل اولان گئنییش بیر کولتور مفهومودور .
 یعنی "ایران کولتورو" و "فارس کولتورو" ایکی مترادف مفهوم دگیلدیر .
 بیر دفعه بو حقیقت یا خشی جا آنلاشیلیرسا ، بیر چوخ خطا لاردان نجات تاپ-
 یمیش اولاجاغیق ، اسلام مدنیتنین عرب ، ایرانلی ، تورک و سایر اقوامین
 سعی و ایش بیرلیگی نتیجه سی وجوده گلدیگی کیمی ، ایران کولتوروده بئله
 بهر ایش بیرلیگی محصولی دور .

بیز آذربایجانلیلار بو کولتورون ، یعنی ایران کولتورونون ان بؤیوک
 یارادیجیلاری و معمارلاریندانیق . ایکی دلیل وجهتدن اؤتور : بیرجهتدن
 بو گئنییش کولتورون بیر قولوا اولان آذربایجان تورکی ادبیات و فولکلور
 وضعیتینین یارادیجیلاری اولدوغو موزایچون ، او بیرجهتدن ده "فارس کو-
 لتورو" نی یاراتماقدا کی بؤیوک وانکارا اشدیلمز و لوموزا وزوندن ، فار-
 سجا نین ایسته ر لغت ، ایسته غرامر ، ایسته ر نثر ، ایسته ر شعرین وجوده گلمه
 سی و یا خودا نکشاف ائتمه سینده کی سهمی میزی کیسه انکار ائده ممز .

ایران کولتورو ، ایراندا کی خلقلرین بدیعی یارادیجیلیقلاری نین
 مجموعی دیر . بیز هم اؤز خلقیمیزین وهم ده فارس خلقینین یارادیجیلیقنا
 اشتراک ائله دیگیمیزا چون بوشرفلی ایشده ایکی دفعه ، ایکی قسات
 سهمه صاحب اولموشوق .

ایران کولتورونون لایق اولدوغو مقام صاحب اولماسی ایچون ، اوشو
 وجوده گتیرن اجزانی (مختلف خلقلرین کولتورلرینی) گوجلندیرمک
 گره کیر (لازم اولیر) . مختلف قوملارین مشترک علاقه واسطه سی اولان فارسجا
 اؤگرنمه لرینه قارشى ، فارس قارداشلاردا هج اولما زسا بیرباشقا ایرانلی
 قومون دیل و ادبیاتینی اؤگرنمه لی دیدیرلر .

بو پروغرا ملامتقابل دوستلوق ، قارداشلیق ، عداوت و آیریلیقین یئرینی
 آلاجا ق . کشمیشین خطالاری جبران اولاجاق . وطنیمیزده ایرانلیلیق دیل
 له دگیل ، عمل له ، خدمت له ، یارادیجیلیق لا ، داها یا خشی انسان اولما قلا
 اولچوله جک . بوبا غچه ده هر گول اؤز عطرینی ساچاجاق و هر قوش اؤز
 نغمه سیننی اوخویاجاقدیر .

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۵)

یازان: دکتر جواد هیئت

احمد جواد آخوندزاده - احمد جواد ۱۸۹۲ ده گنجینه نین سیفعلی کندینده آنادان اولموش و ۱۹۵۲ ده گنجده آچیلان ((مکتب روحانیه)) یه گیرمیش و ۱۹۵۹ دا بو مکتبدن ماذون اولوب ۱۹۱۲ یه قدرده گنجده ده معلم لیک ائتمیشدیر. ۱۹۱۲ ده تورکیه بالکان حربینه گیردیگی زامان احمد جواد عبدالله شائق له بیرلیکده، استانبولدا قورولان ((قفقاز گونوللو قطعه)) سینده داخل اولاراک عثمانلی لار له برابر تراکیا جبهه سینده محاربه یه اشتراک ائتمیشدیر. بالکان ساواشی بیتندن صونرا یوسف آق چورالی نین توصیه سیله هر ایکی آذری شاعری آذربایجانا دؤنموشلر.

احمد جواد دوغوشدان شاعر یارانان شاعرلردن اولوب ملیت چی تورکچو استقلالچی شاعرلردندیر. او بوتون عمرونده آذربایجانین استقلاللی ایچون چالیشمیش، مبارزه ائتمیش، شعرلرینده بو فکر و ایده آلی ترنم ائتمیش و صوندا حیاتی نی دا بو یولدا فدا ائتمیش دیر.

۱۹۱۴ ده عثمانلیلار دنیا حربینه گیرنده ((قره دنیز)) شهر - ینی سویله میش و تورکلرین غلبه سیننی آرزو ائتمیشدیر. ۱۹۱۵ ده تورکلر شرق جبهه سینده روسلار مغلوب اولونجا تور - کیه نین شرق ولایت لری او جمله دن قارص و ارض روم^(۱) روس اوردوسو طرفیندن اشغال ائدیلمیش و بو شهرلرین خلقی روس - ارمنی قیرقینی نا دچار اولموشلار. بو زامان باکی دا ((آذربایجان جمعیت خیریه - سی)) بو ولایت لره کمک ائتمک باشلامیش و احمد جواد دا کمک گرو - پلاریله بورالارا گلمیشدیر. قارص دان دوندوقدان صونرا اورادا گور دوگو منظره نی بدیع بیر شکلده ((نه گوردومسه)) شعرینده بئله بیان ائتمیشدیر:

ارمغانیم یاسلی نغمه	بیر قوش اولدوم چیخدیم یولا
گئتدیم گوردوم دوست اقلینده	نه بیر سس وار نه بیر لایلا

۱- قارص دا آذری تورکجه سیله دانیشارلار، ارض روم لهجه سیده بیزه چوخ یا قیندیر.

آخشام اولموش اذان هانسی
دیین هانسی دویان هانسی
بویله گونده بایرام ائتمه
یوخسوللاری مایوس ائتمه

سوردوم. غریب منساره دن
بايقوش قونموش منبر لره
وجدان منه امر ائده رکى
قران منه يول گؤسته ریر
بو شعر ۲۲ مارس دا سؤیله نمیش و بایرامدان مقصدی نوروز بایرامی
دیر.

بیرینجی دنیا حربی نین صونلاریندا قافقاز جبهه سینده تورک ارب-
دوسونون وضعیتى ياخشىلاشیر، و تورک عسکرلری آذرى سربازلاريله بر-
ابر باکییه طرف گلیرلر. احمد جواد دا آذرى قودشلیکله برابر یا-
سا مال داغیندا کی سنگرلرده ساواشیر و ((بسم الله)) آدلی شعرینی
یا زیر:

آتیلدی داغلاردان ظفر توپلاری

یئیریدی ایلهری عسکر بسم الله

او، خان سراپیندا چېچکلی بیر قیز

بکلیری بیزلری ظفر بسم الله

ای حربین طالعی بیزه يول وئر يول

سن ای جوشان دنیز گل تورکه رام اول

سن ای ساغا سولا قیلیچ ووران قول

قول لارینا قوت گلیر بسم الله

حربدن صونرا باکی ((سئور)) طرحيله انگلیز اشغالی آلتیندا

قالیر. احمد جواد، دیگر آذرى شاعر و منورلری کیمی انگلیسلره قا-

رشی چيخیر و ((انگلیز)) باشلیقلی شعرینی یا زیر:

باکییه گلیمیشیز سلام وئرمه یه ای خان سارایی نی توتان انگلیز

گئدرکن کعبه یه حاجی کروانی حاجیلار یولونا چيخان انگلیز

.....

دماغیندا ((چاناخ قله)) آغیسی^(۱) (ژهری)

سن می سین تورک ائللری نین یاغیسی

اسلام دنیا سینی، اولوم چالقیسی

اولوم نیتيله یاخان انگلیز

احمد جواد سوویت رژیمى حاکم اولدوقدان صونرا داخی استقلال

مبارزه سیخه دوام ائتمیش آنجاق بو دفعه سمبولیزم مکتبینی اؤزونه

ایمقصد تورکلرین انگلیزلره چاناخ قله بوغازیندا و فردیکلری شکست

و آغیر تلفات دیر.

یاری طری سچهره ک یازمیشدیر . بیر ماییس ایشچی بایرامی ایچون
 اوندان بیر شعر یازماغی ایسته دیکلری زامان بو شعر یازمیشدیر :
 من هر گلن بیر ماییس دا
 هر گله جک ماییس ایچون
 بو شعر چاپ اولدوقدان نچه هفته صونرا سوویت طرفداری ادیب
 لر احمد جوادا هجوم ائدی لر .

ووییرلرکی : سنین هر ایل گله گینه امید باغلادیغین ماییس
 دنیا عمله بایرامی اولان بیر ماییس ده گیل ، آذربایجان استقلالین
 اعلان ائدیلدیگی ۲۸ ماییس دیر . نیسان آییندا بو استقلالاروس قیزیل
 اوردوسو صون وئردیگی ایچون نیسان یاغیشلاریله بیرلیکده سنیده
 ماییس ایچون آغلیرسان .

بو دوره ده یازدیغی شعرلرین بیرینده آذربایجان ملی بایر-
 اغینی حسرتله یاد ادیب بئله سؤیله میشدیر :
 چو خدا نندیر آیری دوشدوم
 آی دوستلار من یورولدوم
 اوج بویالی بایراقدان
 بو گیزی آغلاماقدان

گینه سمبولیک شعرلرینین بیرینده ((سلی قیز)) بئله یساز-
 میشدیر :

مزارلیغا دؤنموشدی خانمانلار سوءنموشدی بیر جنایت بیر گناه اوردوسویله پادشاه جان یاخیجی اوخلاری سرلیمیشدی چوخلاری قیریخ قیلیج قبضه سی ییگیتلرین صون سسی دوغرا نمیشدی خینجاخینج قیریپ آتدی یایینی بو اولکه نین پایینسی آغلاماق اولدی یاساق سنه نه حقوق، نه حق	جنت کیمی بیر اولکه بیر چوخ ائولر ییخیلیب ایشله نمه میش قالما دی ازمیشدی انسانلیغی یوز مینلرله آتیلان دیشلریله چئینه ییب دوغرا نمیش الیرینده بوغولموشدی کؤیسونده یوردونو وئرمین لر عکرسیز قوماندانلار فلک دؤندردی زهره گولمک ذاتا یوخ ایدی راواللی مغلوب اولکه
--	---

احمد جواد ۱۹۲۳ ده چکا (مخفی پلیس) طرفیندن توقیف اقدیلیپ
حبسه آتیلدی لکن بیر مدت صونرا کومونیست دوستلارینین وساطتیه
آزاد اولدی. زنداندا یازدیغی آی ائلر شعریندن نمونه ایچون بیر
پارچاسینی درج اقدیریک:

هانی یاز موسمی گولوم چیچکیم

تفر دوشدی یوردوما خزان آی ائلر

من یازا بیلمه دیم الیریم باغلی

یوخ می بیر دردیمی یازان آی ائلر

کینه یو ایللرده یازدیغی شعرلرینین بیرینده اوز قدری ایچون

بیان اقدیر:

خسراتلار، المیر، بحرانلار ایچینده

قیصیق بیر سن کیمی اوله جگیم من

بوله گوز یاشیله کچن عمرومون

صونوندا بیر آجی گوله جگیم من

.....

یاخیندا دیدارین نصیب اولماسا

امید سیرلیک منی دوشورمه زیاسا

آلاراق الیمه دمیردن ———

بیر گون حضورنا گله جگیم من

باشقا بیر شعرینده ده اولومون یالنیز مادی مفهومدا اولاجا—

غینی و اونون آذربایجان تاریخینده دائم یاشایا جاغینی یازیر:

من بیر عاشقم که بو چالیدیغیم سار

دومانلی داغلارا سن سالاجاقدیر

آغلادیغیم تلده اینله یین آواز

اثلین خاطرینده چوخ قالاجاقدیر

احمد جواد لیریک شعرده قوتلی شاعرلردندیر، بورادا نمونه

اولاراق قیزی نین اولومونده یازدیغی شعرلریندن بیر بند درج اقدیر

یریک:

بونو کیم دییه ردی بیر سحر چاغی

تارومار اولاجاق عمرومون باغی

ایپک تلری نین گلسه سوراغی

قلبیمده نه گول لر بیتیردی قیزیم

احمد جواد غرب ، روس و گرجی کلاسیکلریندن دیلیمیزه ترجمه لر
اقتمیش و خلق ادبیاتیندان شفاهی پارچالاری توپلامیشدیر . ۱۹۳۷ ده
گیزلی پلیس طرفیندن توتولوپ و اوندان صونرا اوندان بیر خبر
آلینما میشدیر ، او حیاتی نی آذربایجان استقلال مجادله سینه فسادا
اقتمیش و اوز موقعیتینی بو شعریه بئله بیان ائتمیشدیر :

سورانلارا من بو یسوردون

آنلاتاییم نه سیم

من چینه تن بیر اولکهنین

حق باغیران سسیم

سویلندیگینه گوره احمد جوادین توتوخلانیب ائدیلمه سینه ، ان

چوخ آشاغیدا درج ائتدیگیمیز و ۱۹۳۴ ده یازدیغی گئی گؤل شعری

اولموشدور :

دومانلی داغلارین یاشیل قوینوندا

بولموش گوزهل لیکده کمالی گئی گؤل

یاشیل گردن بندی گوزل بویتوندا

..... عکس ائتمیش داغلارین جمالی گئی گؤل

یایلمیش شهرتین شرقه شالا

شاعرلر حیران دیر سنده کی حالا

دومانلی داغلاردان گلن سوا

..... بیر جواب آلمامیش سورالی گئی گؤل

بولونماز دنیا دا بنزهرین بئلکه

زوارین اولموشدور بیر بویوک اولکه

اولادی کونلونده بیر یاشیل کؤلکه

..... دوشیدی سینه مه یارالی گئی گؤل

سنین گوزل لیگین گلمز که سایا

قوینوندا یر واردیر اولدورا آیا

اولدون سن اونلارا مهربان تاپا (۱)

..... فلیک بساطینی قورالی گئی گؤل

کسین عیش و نوشو گلنلر سوسون

دوماندان یورقانی توشه کی یوسون

بهر یورغون پری وار بیر آزا ویوسون

اویوسون داغلارین مارالی گئی گؤل

زمرود گوزلرینی گورسون لردیه
 هاملار (۲) بوی آتمیشدیر اوزانمیش گویه
 کچمیش دیر اونلار....
 دوشموش اورگیمدن آزالی گوی گول
 دولانیر باشینا گویده بولودلار
 بزنمیش عشقینله چچکلر اوتلار
 حسرتین جسمیه اوده ووروب اودلار
 آیریلیب کونلومو قیرالی گوی گول
 بیر سوزون وارمی دیر اسن یل لره
 سفارش ائتمگه اوزاق اشلره
 یاییلمیش شهرتین بوتون دیللره
 اولورسا اولسون گر (۳) هازالی گوی گول

صمد منصور - صمد منصور حسین جاوید و احمد جوادلا معاصرا ولوب
 عبدالخالق یوسفین معاشرلریندندی. ملیت چی اولوب شوروی رژیمینی
 منیمسه دیگی ایچون ضد انقلاب آدینا تصفیه ائدیلمیشدیر. اونون
 ترجمه‌ی حالی و شعرلری الیمیزه چاتما میشدیر. یالینیز ((هبسی رنگ
 دیر)) آدلی ان مشهور شعرلریندن بیریمینی شالدا ان گلن دوستلاردان
 آلدیق و بورادا درج ائدیریک:

اویمای دل خلقده یوخدور صداقت، رنگ دیر
 مسجد و میخانه رنگه عیش و عبادت رنگ دیر
 می ریا، معشوقه غش، حسن و وجاهت، رنگ دیر
 رنگ دیر هر دورلو ماتم هر مسرت، رنگ دیر
 آنلا ای ابنای خلقت جمله خلقت، رنگ دیر
 گورمه دیم بیر زر خالص بوته ناسوشده
 معنوی مین لکه گوردوم لعل ده یاقوتده
 بیغرض انسان اولور گورمک فقط تابوتده
 بیلمه زرم وارمی صداقت عالم لاهوتده
 آزما فکریم، جمله اعجاز و کرامت، رنگ دیر

۲- شام آقاجی، ۳- گر- اگر،

هر کسین جبریلی کندی قلبی دیر، وجدانی دیر
 وار ایسه انصافی شخصی دینی دیر ایمانی دیر
 بد نهاد انسانلارین اوز نقشی اوز شیطانی دیر
 لوح قلبی عارفین آیاتی دیر، قرآنی دیر
 مابقی اوهام دیر، شرع و طریقت رنگ دیر.
 بیر زمان واردی که من همفکرایدیم زهادایله
 صونرا گوردوم فرقی یوخموش زاهدین جلادایله
 دقدیم عیاش اولمالی تا گون گئچه معتادایله
 جمله عیش و نوش گوردوم مختلف فریاد ایله
 آنلادیم که زهد و تقوی، عیش و عشرت رنگ دیر
 قیل تصور بیر داها شاعرلرین خولیا سینی
 عاشق زارین باشیندا سیر قیل سودا سینی
 قبری آج گوستر اونا، شیرینی، لایلا سینی
 هر اکیسین، تا دوشونسون گوردوگو رؤیا سینی
 "باق" دئییر "حق بوتون عشق و محبت رنگدیر"
 تاپمادیم عالمده بیر همد که اولسون بی‌ریا
 گورمه‌دیم هئچ کس ده بیر نیت غرضدن ما‌ادا
 کلا ابنای بشر اوز نفسینه اولموش فـدا
 نفسی اوغروندا گورورسه هر بلا، هر ماجرا
 "مسلک" ه اسناد ائده، مسلک، دیانت رنگ دیر
 بیلعه‌دیم نیچونموش عالم، بونجادا یاس‌والم
 زورق عمرون محیطی ورطه‌ی دریای غـم
 بویله حالدا کیمسه‌دن بی‌هوده اوهماماق کرم
 هر گلن بولماق دیله‌ر اوز نفسینه آسوده دم
 آرخالانم کیمسه‌یه، الفت، رفاقت رنگ دیر^(۱)
 ایمدی کی ممکن دگیل عالمده اولماق کامیاب
 ای گوزون قربانی ساقی، وئر گله ساغر شراب
 وئرگنه ساغر شرابای ساقی عالیجناب
 بلکه بادنله ائده منصور راحت اکتساب
 یوقصا بو عالمده یوخدور استراحت رنگ دیر

۱- بوشهر ۱۹۲۶دا باکی‌دا چیخان ((معارف و مدنیت)) مجموعه‌سی نین ۶-۵
 اینجی نمره‌سینین بیر نمره‌لی علاوه‌سینده نشر ائدیلمیشدیر.

عبدالخالق جنتی - حسین جاوید و عبدالخالق یوسف و صمد منصور
لا معاصر اولوب داها چوخ غزل شاعری دیر. اونون دا ترجمه‌ی حالینی
و اثرلرینی اله کتیره بیلمه‌دیک. یالنیز خیاما خطایا دئدیگی بیر
رباعی و بیرده اوچ بیت لیریک شعرینی درج ائده بیلیریک :

خیام سنی بیر داها ایام یشتیرمز
بیر سن کیمی فرزانه و با نام یشتیرمز
یوزلرله عمرلر دوغوزورمام طبیعت
شاعر یشتیره‌ر، سن کیمی خیام یشتیرمز

.....

بزم ایچره شمع روی جانانه بیرطرفده
من بیرطرفده یاننام، پروانه بیرطرفده
بیریاندا حسن لیلی، بیریاندا آه مجنون
زنجیر بیرطرفده، دیوانسه بیرطرفده
مسجد ده خلق یاتمیش واعظ نصیحت ایلر
افسرده بیرطرفده، افسانسه بیرطرفده
عبدالخالق یوسف - علی آقا واحدین استاد ی اولوب ائوینده شعر
مجلسی دایر اولورموش و عبدالخالق جنتی، مشهدی آذر، آقا داداش
منیری و صمد منصور کیمی غزل استادلاری اورادا توپلانیرمیشلار. واحد
ده گنجلیگیتده بو شعر مجلسینه دوام ائدیپ و واحد لقبینی ده بو
مجلس ده عبدالخالق یوسف دن آلمیشدیر. معالاسف بو استاد شاعرینه
ترجمه‌ی حال و اثرلری الیمیزه چاتما میشدیر. بورادا الیمیزه کئچن
یالنیز بیر بیتینی درج ائدیریک :

یوسف جهاندا گئت اوخو عشقین رساله‌سین

حل اولدو کل مسئله‌لر بو رساله‌ده

اوگرندیگیمیزه گؤره بو کیمی شاعرلرین کئچمیشده کی حادثه
لردن قالان اثرلری لنینگراد منبعلرینده موجود دیر، امید و انتظا
ریمیز بودیرکی آذربایجان معارف و ادبیات خادم‌لری بونلارین نشری
ایچون تشبث و اقدام ائتسینلر.

ادبیات شناسان^س - ایگیرمینجی عصرین بیرینجی ربعینده آذربا -
یجان ادبیاتی تاریخینه عائد مارات و علاقه نین ظهور و بیر نتیجه
مؤلفین بو باره ده اثرلر یازدیغی قید ائدیلمیشدیر. بونلاردان با -
شدا فریدون بیگ کؤچرلی اولماق اوزره اسماعیل حکمت، سلیمان ممتاز
و قیمتلی تورک عالمی فواد کؤپرولودن آد پارماق لازیمدیر.

اسماعیل حکمت - اصلا تورکیه لی اولوب باکی دا یاشامیش و آذر -
بایجان ادبیاتی تاریخی آدیله چیخاردیغی یکی جلد اثرینده - ۱۸
اینجی عصره قدر اولان آذری شاعرلریندن بحث ائتمیشدیر. کتابی ۱۹۲۸
ده باکی دا چاپ اولموشدور.

سلیمان ممتاز - ین آذربایجان ادبیاتی تاریخی ۲۷ - ۱۹۲۵ ده
باکی دا نشر ائدیلمیش دیر.

فواد کؤپرولو - بویوک تورک عالمی اولوب تورکیه ده ایلک دفعه
اولراق آذربایجان ادبیاتینی تانیتمیش و اسلام انسیکلوپدیسینده ده
آذربایجان ادبیاتی تاریخینی یازمیشدیر.

فریدون بیگ کؤچرلی - آذربایجان ادبیاتی تاریخینه عائد این
مهم اثری فریدون کؤچرلی حاضرامیش و اونون ایللر بویی چالیشما -
لارینین محصولو اولان اثری یکی جلدده ((آذربایجان ادبیاتی تاریخی
ماتریال لاری)) آدیله ۱۹۲۵ ده باکی دا نشر ائدیلمیشدیر.

فریدون بیگ احمد بیگ اوغلو کؤچرلی ۱۸۶۳ ده سوشا دا آنادان
اولموشدور. ایلک تحصیلینی آذری مکتبینه آلمیش، صونرا روس مکتب
ینه گیرمیش و مکتبی بیتیردیکدن صونرا بیر مدت معلملیک ائتمیش -
دیر. فریدون بیگ داها طلبه ایکن ادبیاتله ماراتلانمیش و او ز خلقی
نین ادبیاتیله یاناشی روس کلاسیکلرینی ده اوخوموش و روس و آذری
غزتلرینده ادبی مقاله لر یازماغا باشلامیشدیر.

فریدون بیگ ۱۹۰۳ ده روسجا ((آذربایجان تاتارلارینین ادبیات -
تی)) اثرینی چیخارماقلا روس اوخوجولارینین آذری ادبیاتینا مارات -
قلارینی جلب ائتمیشدیر. بو اثرده ملا پناه واقفدن بویانسا اولان
شاعر و یازیچیلاردان بحث ائدیلمیشدیر.

فریدون کؤچرلی عین زاماندا مختلف یئرلرده یاشایان آذری آید -
ینلاریله (ضیالیلار) مکتوبلاشیر و اونلارین توجه و دقتینی گونسون
موضوعلارینا جلب ائدیر و خلقین خیرینه قلم چالماغا سوق ائدیردی.
۱- اکتبر انقلابیندان قاباخ روسلار آذریلرده او بیر تورک کیمسی
شاکار خطاب ائده ردیلر.

بویوک رومانتيک شاعر ع. صحت اونا يازديغي بير شعرينده بو حقيقتي بئله عكس ائتديرير:

يازميسان تازنه شيلر؟ ديهه سوردون منسدن
روحومون تاريننا مضراب زن اولدون قـاـرـداش
ماير ايله بئله مكنوبى چوخ آلدیق سندن
هر نه يازديقسا اونا باني سن اولدون قارداش
بير زامان ناصح و طراح ايله صابر، بننده
ياشايرديق هامى مير غفلت ايله فخر ننده
بو پریشان يوخودان سن بيزى بيدار ائتدين
دوغرو، دوز يولدا چاليشماقليقا وادار ائتدين

هله طلبه ليک ايللريندن فريدون كئوچرلى ادبى ماتريال لاري تو-
پلاماق، كلاسيكلرين ترجمه خالى و اثرلري حقينده معلومات وئرميكة
بئله ليكله ده ادبيات مجموعه لري دوزه لشمك فكرينه دوغوموشدى. بو
مقصدله معاصر شاعر و اديبلرله، طلبه و معلم لرله و بوگون آذرى
آيدينلاريله يازيشير، آرشيولردن، شخصى كتابخانا لاردان ماتريال
توپلايردى.

۱۹۵۴ ده ((شرق روس)) دا چاپ ائتديگي بير اثرينده يازيردى:
((بير ملتين ادبياتي دئمك اولاركي اونون معيشتي نين آئينه سيدير.
هر بير ملتين دولانا جاغي نى، اوضاع معيشتي نى، درجه ترقى سيني، قدرت
و جلاليني اونون ادبياتيندان بيلمك اولار)). اونون اوزون ايللر
بو يو آغير زحمت صرف ائديب كلاسيك ادبيات نمونه لريني توپلاماسى بو
اصل فكرين و وطنداشليق ايدئاليني نين ثمره لي نتيجه سي ايدى. لکن
توپلاديغي ماتريال لاري اوزو كتاب شكلينده چاپ ائتديره بيلمه دي و
فعاليتي نين جوشغون چاغلاريندا، ۱۹۲۵ ده وفات ائتدى. البته اونون
بويوك امكى هدره گئتمه دي. توپلاديغي ادبى اثرلر و ترجمه حال لار
۲۶- ۱۹۲۵ ايللرينده ((آذربايجان ادبياتي تاريخى ماتريال لاري))
آديله چاپ ائتيلدى. كئوچرلى نين ادبى ارثى صون دور ده گنیش تدقيق
اولونموشدور، اونون حقينده خصوصى مونوگرافي و مقاله لر چاپ ائد-
يلميش و ۱۹۶۳ ده ((سجيلميش اثرلري)) آيريجا كتاب شكلينده نشر
اولونموشدور.

فريدون كئوچرلى ايرى جملى اثرلردن باشقا ايكي يوزه قـسـمـ

مقاله نشر ائتمیشدیر. بو اثرلرینده ایستهر کلاسیک ارثه، ایستهر-
سه معاصرلرینین یارادیجیلیغینا معاصرلیک، خلقچیلیک موضعیندن یا-
ناشمیشدیر. رئالیست ادیب و شاعرلریمیزدن م. ف. آخوندوف و ج. معد
قلیزاده نین یارادیجیلیغینا اونون مقاله لرینده داها گنیش یق-
وئريلمیشدیر. فریدون کؤچرلی رئالیست اولمایان و خلق گذرانینی
یادا سالمایان و بوتون عمر بویو عینی فورمادا و یالنیز بیر مو-
ضوعدان، عشق و محبتدن یازان یازیچیلاری تنقید ائده رک اونلاری اصیل
صنعت (هنر) یولونا چاغیریردی. ((ادبیاتیمیزا دایر مکتوب)) مقا-
له سینده بئله یازیردی: ((گؤزل نصیحت لر، حکمت آمیز حکایه لر،
وطنه محبت، ملته خدمت، توار یخدن شایان وقت احوال و روایت لر،
دوستلوقدا صداقت، عهده وفا ائتمک و بونلار میثیल्ली عین جوره او-
جا فکر لر و مقدس حس لر)) شاعرلری مشغول ائتمسه داها یاخشی اولار.
نظرده توتدوغو عالی فکر و مقدس حسلری موافق، خوشا گلن، یعنی و
جاذبه لی فورمالاردا عکس ائتدیرمگی ده ف. کؤچرلی صنعتکاردان طلب
ائتیردی و او زامان ایچون ساتیریک اثرلری داها فایدالی و اریغون
گؤروردی. ((قارانیلقدا قالانلاریمیز))، ((معیشتیمیزه دائر))،
((دنیا دا بلا نهدن توره بیر)) و ((حقیقی گؤزللیک و حرکت سیز
نصفیمیز)) و سایر مقاله لرینده ادبیات شناس اولماقدان چوخ بیر
اجتماعی خادم کیمی، خلقینی و تورپاغینی سئون بیر وطنداش کیمی
چیخیش ائتیردی. حقیقی گؤزللیک مفهومندان آنلادیغی بوا یی کی،
قیزلاریمیز، قادینلاریمیز اوخویوب سوادلانسین، علم، مدنیت و دنیا
حادثه لریندن خبردار اولسونلار. سوادلی آنا و مدنی قادین اؤزونه
لائق اولاد تربیه ائده رکی بودا گله جک مدنی خلق و جمعیتی قورار او-
نا گوره اصل گؤزللیک صورتده دگیل، عقل و کمال دا و سید ائتمیشدیر.
ف. کؤچرلی نین ۱۹۱۳ ده یازدیغی ((آنادیلی)) مقاله سی او-
دغور ایچون بئووک اهمیتته مالک ایدی. او قام دوستلارینا توصیه ائده-
یردی کی ساده و آنلاشیقلی یاز سینلار. دیلده علامه لیک ائتمک یارا-
ماز، بو اوخوجو ایله یازیچی آراسیندا کئچیلمز سد یارادیر. ((آنا
دیلى ملتين معنوی دیریلیگی دیر، حیاتی نین مایاسی منزله سینده -
دیر، آنانین سودوبدنین مایاسی اولدوغو کیمی، آنانین دیلی ده -
روحون غذاسی دیر، هرکس اؤز آناسینی و وطنینی سئودیکی کیمی آنا

فریدون کوجرلی اوزون ایللر اوزه رینده ایشله دیگی ((آذربایجان ادبیاتی تاریخی ماتریاللاری)) نین ایلک صفهلرینده اؤز اثرینی تذکره لردن فرقلندیریر و بو باره ده بئله یازیر:

((لطفعلی بیگین کتابیله بیزیم مجموعه نین آراسیندا تفاوت چوخلور، بئله کی، مرحوم آذر ((آتشکده)) سینده هر بیر شاعریــــن ترجمه حالینا دایر مختصر احوال یازیب، اثرلریندن آزاچیق و بیر بیرینه مناسبتی اولمایان نمونه لر گؤسته ریر. اما بیز ممکن اولدوــــق قدرده مشهور شعرا و ادبامیزین هم ترجمه حاللارینا و هم آثار قلمیه لرینه دایر اطرافلی معلومات وثرمیشیک، مذکور اثرلریــــن حقیقته اؤز رای و تصوراتیمیزی یازیب توصیف و یا تنقیده لایق اولان مقام نقطه لری شرح و بیان ائتمیشیک. هر بیر شاعرین مسلکیــــ، اسلوب کلامینی و اؤز عصر و زمانی نین تقاضاسینجا نه نوع اثرلر وجود گتیردیگینی و اونلارین جماعتیمیزه حسن تاثیرینی، خیر یا ضررینی بقدر قوه آجیب گؤستریمیشیک.))

بو کتابینی آذربایجان شاعرلرینین باباسی مایدیفی محمد فضولی ایله باشلامیش، صونرا قدیم و قدرتلی سؤز استادلاری، خاقانی، نظامی، فلکی، نسیمی و باشقالاریندان دانیشیر و بیر نوع اؤز سهوــــی نین دوزه لدیر. بؤیوک شاعر و ادیب لرین ترجمه حالینی و یارادــــیجیلیغینی گنیش شرح وثردیگی حالدا، بعضی لرین اثرلرینه اوستون یئر وثریر و نتیجه چیخارماغی تحلیل، تنقید و تقدیر ائتمه کی اوــــخوجونون اختیارینا بوراخیر.

آذربایجان ادبیاتی تاریخی ماتریاللاری ایکی جلددن (دؤرد – حصه) عبارتدیر. بورادا تورک، فارس و عرب دیللرینده یازیب یــــا راتمیش ۱۲۵ دن چوخ ادبی شخصیت حقیقته معلومات وثریلیرکی، بونلار البته آذربایجان شاعر و ادیب لری دیر.

ادبی تنقید ساحه سینده م. ف. آخوندزاده یولونو دوام ائتمه یره ن و یارادیجیلیق عنعنه لرینه دموکراتیک ملانصرالدین مکتبی موــــقعینده اولان ف. کوجرلی نین کتاب و مقاله لری بوگون بئله ادبیات شناسلیق ایچون چوخ قیمتی دیر.

منابع و مراجع: xx عصر آذربایجان ادبیاتی، میرجلال، ف. ج. حسین اوف، معارف نشریاتی باکی ۱۹۶۹.

۲- آذربایجان استقلال مجادله سی تاریخی، حسین با یقرا، گنجلیک با سیم اقوی، استانبول ۱۹۷۵

مارا غالی وحدی نین "جام جم" مثنویسی

(قسمت ۳)

با خین شاعر فیزیولوژی پروسسی نه قدر علمی و طبیعی ترنم اشد
بیل میشدیر :

... انسان وجودونون اصلی، بیگمان - بیستگی و حیواندان یوغرولموش هما
یعمک لردورلودورا ونلاردان انسان

اونلاری یئیه رهک بویویپر هر آن

اوغیدا (غذا) بدنده گفدهر هریانا

ایستیده ن هضم اولوب چئوریلر قانا

شاعر صور ادا قاندا ن نطفه نین نجه عمله گلمه سی، رحم ده نه سایاق رشد
وا نکشاف ائدیبا و شاقا چئوریلمه پروسسی چوخ دقیق و علمی صورته ایضا
ائده رهک قدیم شرق فلسفه سی اساسیندا یئددی اولدوزودورد عنصرن بونطفه
دن توره نمیش جنینی نجه بسله ییب نشوونما ائتدی رمه سینه هانکی روللار -
ینی تصویر و ایضاح ائدیبر، قادی ن حامله لیک ایللری باره ده بئله ملاحظه
تورودور :

بیرینجی آی اونا زحل اولار یار ادب له، ارکانلا خدمتده دورار
همان اودا ریسقال اوشاقلیقدان شکلینی، رنگینی دگیشهر همبان
بیلیک میدانیندا آددیم آتالار بوسویا علم ده "نطفه" آد قویار
صور ادا سیاره لرین هر آی، دابیریسی نین جنینین بویومه سی قارش -
سیندا نوبتی وظیفه لرینی قلمه آلیر، مشتری، زهره، گونش، آی و باشقالاری -
نین جنینه نه کیمی تاثیر گؤسته رمه لرینی ایضاح ائدیبر :

یئددی ستاره نین هر بیر ی بئله خدمتده دایانیر بیر مقصد ائله

اوشاقین حامله لیک دورونده، بودوققوز آی عرضینده رحم ده نجه
قرا رتوتما سینی، هانسی آیدان جانلانیب حرکت ائتمه سینی، بوتون آنسا
بطنینده اولدوقوزمان آنا قانیندان فیدالانماسی و بیرسیرا بوکیمی علمی
دقیق و ماراقلی معلومات و ثریر، نهایت دوغوم پروسسینی تام علمی صورته
ایضاح ائدیبر :

...باشینی آشاقی دؤندهرر آ-آز بشله بیر عذابدان اوا ولار خلاص
 اثرین بوفصلینده اوحدی انسانین "اشرف مخلوقات" (یارانمیشلا-
 رین اشرفلیسی) ملاحظه سی ایله اونا گوره را ضیلا شیرکی، شاعرین قناعتینسه
 گوره انسان بوتون حیات و وارلیق قوه لرینین فوقونده دوران، بوتون
 یارانمیشلاری اوزونه تابع ائتمک اقتدارینا مالک اولان بیر موجوددور.
 شامربویوک امتیازا مالک اولان انسانا حدودسیز قیامت و شریک، اوتو
 هر شهیدن اول اوزونو تانیماقا، اوز قدرتی بیلمه گه دعوت ائدیر. بو
 بویوک والهی نعمتین شکرونو یفرینه یشتیرمگه دعوت ائدیر. اونا بودرجه
 یه، انسانلیق مقامینا لایق اولماقی تا پشیریر، اوز قدرت و قیامت لرینی
 بیلمه یین لرینی دانلاییر :

باغ ای آجیق کتاب تانی اوزونو
 اوگره ن هج اولما سامین دن یوزونو،
 حیف اوز قدرینی بیلمیرسن آنجاق
 یوخسا، سن محتشم کس سن، یا خشی باغ ...
 دنیا نین سرلاری سیمرغ تک اینان
 بدنین قافیندا اولموش دور پنهان
 دوز ایکی دنیا دان آرتیق هر توکون
 سن ایکی دنیا سان کنیر سیز اوزون ...
 گویلر بیر نقاش تک قلم چکنده
 ان گوزهل خط لری ایشله تدی سن ده ...
 سولار سنین اوچون یوک داشیا نندیر
 یئل لر قاصدیندیر، سوز آپاران دیر
 سنه آش بیشیریر مطبخ ده اوده، باغ
 بزه بیر، سنین چون گونش باغچا - باغ
 دنیا نین مشکلین سن ائتدین آسان
 قوخدو قدرتیندن چوللرده حیوان
 کولونگون آلتیندا، داش موما دؤنه ر
 گوزونه دمیر ده سو تک گوزونه ر
 سويدون دریسینی پلنگین، شیرین
 قارتالار، دورنالار اولدو اسیرین

فیلی اوسارلایب ، ائده رسن اسیر
 اثرکک شیر بویونونا سالارسان زنجیر
 سنین دیر دنیا دا گورونن نه وار
 سالدین باشلارینا اوساروچیئر
 حیوانلار بیتگی لر یئمگین اوچون
 یئر آلتدان چیخانلار بزه گین اوچون
 عقلین بیر گونش دیر، روحون آی اینان
 علمین نوح گمیسی، جهل ایسه طوفان

اثرین ایکینجی فصلی تربیه وی خارا کتردا شایر، شاعربورادا اخلاق،
 معنوی مسئله لر، حیات و معیشت قایدا قانولاری وداورانیش حقینده مترقی
 فکرلر سویلو یوب، انسان پرورلیکدن، ظلمه جنا یته نفرت دن، سفره چیخماق
 قایدالاریندا ن توتמוש، قوهوم- قونشوا ئیله نهجه رفتار ائتمهک، عا ئله
 قورماق، ائو، کند، شهرتیکمهک، ضیافت تشکیل ائتمهک، ایچگی ایچمهک
 قایدالارینا قدر بوفصلده قلمه آلیر.

اوحدی ده بؤیوک نظامی کیمی شعرین صنعتین یوکسک موقعیتنی هئچ
 وقت، شاهلارا، حکمدارلارایالان مدحیه لرله آچا تما میشدیر. او بؤیوک بیر
 متفکرا و لاراق، اولاری ظلمدن، غفلتدن، عیشدن، عشرتدن، پوزقون حیات سور-
 مکدن چکیندیرمیش، عدالتلی و انصافلی اولماقا چاغیرمیشدیر. بیرسؤزله
 شاعربوفصلی اخلاقی و تربیه وی مسئله لره حصار ائدیپ، فئودالیسته جمعیتی-
 نین بعضی احکاملارینا، بدعت و قایدا قانولارینا اعتراض مثلی فصلین
 اساس اجتماعی مضمونونو تشکیل ائدیر.

ای اولکه تاختیندا اولان حکمران
 حاقدان آگاه سانسا، عدل ائیله داوران
 شاهلیق عدالتله اگر اولسا یار
 ظلم ایله عداوت اولماز پایدار ...
 تختین محکم لیگی عدل دیر آنجاق
 شاهین دا قدرتی عدلینده دیر باخ !
 عادل اولانلارا آه ائتمز اثر
 عادلین جانینا یفتیشمز خطر

شاهلیق عدالت له اولار پایدار
 شاهلیق ظلم، گولک له چراغ دیر آشکار
 عقیللی آداملار سویله میش بقله
 عدالت اکیز (توام) دیر اوزون عمره
 پادشاه تانرینین گولگه سی دیر باغ !
 ظلمکاری دگیل، عادل آنجاق ...
 اگر شاه یاتار سا، فتنه او یاتار
 یاتمیش پادشاهدا، بخت اولماز آشکار ...
 سنه ملک و قردیلر، باغ الدن - الیه
 اونو هر قافله تاپشیرما بقله ...
 گرهک شاه عقل ایله یاشاسین اوزو
 قولاقی کیتمه ده، دنیا دا گوزو ...
 چالیش وارلیقیندا توکمه ناحاق قان
 چونکی، قورتارما زسان مکافاتیندان
 اوحدی عدالتین اوستونلوک لرین سایدیقدا ن صونرا ظلمون یارا -
 مازلیقیندان و ظلمکارین بدما قبتیندن سوز آچیر : *
 ظالم لرین اقوی چوخ چکمز آشکار
 رسوایچی شکله اولار تار و مار
 یان دیرار اقوینی اورهک آهلاری
 محو ائدهر عملی ظلمکارلاری ...
 ظلم اوزو ظالمین کؤکونو کسهر
 آنجاق عدالت دیر بدنه چیر
 حدسیر آچاقلیق دیر قان ایچمهک گرچک (حقیقت)
 اوزوده عاجزین قانینی ایچمهک
 کسهک چون کؤکونو بقله دولتین
 مظلومون ناله سی بالتادیر یقین
 دول آرواد باغیندان درمه میش چیچهک
 میوه و اودونو داشایر سرهنک

* - شهریار بو خنده سویلو یور : چاره یوخ دوران جزا لاندیر میش هر غارتگری

قارائلیق گنجیله ائی اگیره ر تک
 گوندورلر قانیله قازانار چوره ک
 صونرا دا بو ظلمه دوچار اولار آه
 اوزون قلینجی اول بیس لرین آلاه
 وای بو قان ایچهره ک یوخلویا نلارا
 خلقین گوزیا شیندان قورخما یانلارا ...
 ای شاه ظالم لره وثرمه اختیار
 شهری تالایب ، کندلری چاپار
 ظلمکار حاکم لر نه بیله گره ک
 سن عدله آرخالان اونلاردان ال چک
 تاخمیش قولاقینا اونلار قلمی
 یوسفودا دورموشلار بیر تولکی کیمی
 یوخسولو محو ائدیپ قلمی ایله
 مالینی ، ملکینی کچیره ر اله
 قانونون قلیجی سن ده سه اگر
 سن دارغانی اولدور ، اوغرو تکر اولر
 یول - یولاق اوغرویا دئییه دارغالار
 اغرونو آسماغین نه فایداسی وار
 اوغرو دارغا ائیله شریک سه اوزو
 اوغرونو قورویار دارغانین اوزو
 اوغرونون اوزونه گولسه دارغالار
 اونلار تکر اوزلرین ائولره سالار ...
 شاهین قلینجی دیر شهره حصار
 فتنه آزارینا درمان - اولوم - دار
 اوحدی صونرا کندلی لرین دوزولمه ز ، آجی ناسا قلی حیاتینا فکیر
 وثریب ، اونلارین وار - یوخلارینی اللریندن آلانلاری قامچیلاییر :
 سه بو اولکهنی وثرمیشلر آباد
 اونو بو قایدا ایلا ائیلمه بریساد
 تورپاقین اوزونو دیده ن دن بری
 سؤیله نه بسله دین تیگان دان غیری ...

ھامى بالتا كىمى يۈنۈر دورمادان
 قالماز بو مۇشەدە ھىچ آقاچ آمان
 كىندىلى ايكى آيدا ات پىير بىر يول
 گۈندە تويۇق پىير - ھىكمدار بول - بول
 كىندىلى نىن اللرى دۈنمۈش دور گۈنە
 آقا ال اوزادىب سۆيلەر وئر گىنە
 چۆرەك پىيەجىكس بىللە نە قدر
 اوچات - اوچات اللرە ائىللە بىر نظر
 چوخ آجى اولسادا دىمەك حق سۆزۈ
 حقى گىزلىتمەك دە پىس ايشىدەر ، دوزو

شاعر جىنايىتىكارغۇدال مامورلارنىن ايج - اوزونو آجىب گۈستىر -
 مەككە اونلارنىن مامىتىنى افشا ورسوا ائىتمەككە نە قدر شىھامت و جىسارت
 گۈستىر مېشىدەر ، اوحىدى نىن بۈكىمى شىرلىرىندەن داھى نظامى نىن " سىلەر
 خرىنەسى " پوئىماسىنداكى " قارى وىسلطان سىنجر " ھىكايەسى عطىسىرى
 استىشمام اولونور .

اوحىدى نىن " جام جىم " دەكى شىرلىرى مەنا و مضمون جەتدىن اولدۇقجا
 وىنگىن و زىنگىن (غنى) دىر - فورما جايىسە پىيىجام وسادە دىر ، شاعر آز
 سۆزلە چوخ مەنا وىرمىگىن اوستادى دىر ،
 مەركىب و رىنگارنگ انسان حىياتى نىن ھىر طرفىنە نظر سالان ، اونون ھىر
 بىر بوجاقىنى ايشىقلاندىران شاعر سۆگى و مەھبەت بارە دە ، اقولە تىيىب
 تۇرتمەك ھىقىندە دە نە قدر طبعى ، دوغما و بۈگۈنۈن طلبلىرى ائىللە
 دە سىرلەش ملاحظىلەر يۈرۈتمۈش دور .

باشىدان گۈزەل لىگە عاشىق دىر انسان
 وطن ، مىزل سۆيەر ، او دور ھىر زمان
 مىزلىن ، وطنىن اولاندا ، گرچىك
 قايقى سىز ، قادىن سىز اولماز گىچىنمەك
 اقولە نەمەك ايسىتەن ناچار قالاراق
 باكرە بىر قىزلا حىيات قور آنجاق
 اصىل لى ، نىسبەلى ائىللە ، بىر قىز آل
 آنجاق سنى گۈرۈب سۆسەن اوما رال

یا شامیش اولار سا غیری ایله ، البت
 چتیندیر باغلا سین سنه محبت ...
 واری دا ، حسنو دا اولار سا اگر
 بئله خوشبختلیک آزاله دوشهر
 قادیندا اساس شئی حیا ، عصمت دیر
 بونلار قادین اوچون بغیوک ثروت دیر
 ائله کی ائوله ندین اوخشا عزیزله
 هر یئرده باشینی سن اوجا ائیله
 قاپیدان گیرنده وئر اونا سلام
 اوقاپیدان گیرسه گؤستر احترام
 چالیش اوره گینی آلاسان اله
 خلوتده یاخینلاش ، ظارافات ائله
 چالیش یاخشی اولسون پالتاری دئو
 جماعات ایچیپنده عزیزله اونو

اولادین تربیه مسئله سینه گؤره نه گؤزه ل دقت یتیر میشدیر

ای آتار بیر اوتان اغوز اولادیندا
 پیسی روا گورمه اونا هئچ زامان
 اولادا پیس دئییب سؤیسه دنیا دا
 اوندان سؤیوش سؤوه ن اولاجاق او دا
 آتیر - حیا گوزله سوز دانیشاندا
 او دا حیا ائده ر ، اوتانار اوندان
 نازلا بغیومه سین قوی چوخ دا اولاد
 اونو ایش دهن - گوجده ن ائلعه آزاد
 صونرا چتینلیک دوشرسه اگر
 او محنت ، بدبختلیک اونو محو ائده ر
 ایش اوگره تکی ، سنه بنده لیک ائتسین
 چالیش باش آشا قی ایشینه گئتسین .

عمومیتله اوحدی اثرین ایکینجی فصلینده بیرسیرا مرکب مسئله لردن
 بحث ائدیر وچوخلو فایدالی گؤسته ریش وئریر ، مثلا "انسانلاری ایچگی
 ایچمکدن و دیگر نشاء له ندیریجی شیلر دن ایلک نوبه ده چکیندیریز .

مئی ایچیب عقلینی گل وئرمە یئللە
 اوزونو اوزگەپە تاپشیرما بئلە
 بوراخ هوش سیزلیقی هوش ایللە اول یار
 ایچمە بو شرابی سن ای هوشیار
 مئی ایچسن گلزارین اوجاق خانادیر
 بنگ (آناشا) چکسن بیر اوزون قبرستانادیر
 داغارجیقدا بنگی ، تولوقدا مئی
 عقلین وار دیندیرمە بو ایکی شئی
 گل او ، داغارجیقی ، تولوقو ھمن
 اییلی دونوزا وئرموردار ایته سن
 آل شراب وارینی الیندن آلار
 یاشیل بنگ کلیمە بوکوب یقرقلار
 سارالار یاناقلار ، قارالار اورەک
 کیشی سن بو آل دان ، یاشیلدان ال چک ...
 عقلینی باشیندان مئی آلار گشرچک (حقیقت)
 بیر دیشی گشچینی سانارسان ملک
 دنیا دا نە قدر گولونج حال وار باغ !
 بو ایکی دلدادان تۆرەنمیش آنجاق
 ایچمەگە مجبور اولدوقدا ایسە ھئچ اولمالی نئجە ایچمک ، نە مقدار
 ایچمک و مجلس دە اوزونو نئجە آپارماق قایدالارینی سؤیلویور :
 اگر ناچار قالیب شراب ایچسن سن
 چالیش چوخ اولماسین بولداشین دئورددن
 بیر زیرک خدمتچی ، گۆزەل بیر ھەتەم
 مطرب خوش آوازلی ، ساقی خوش گۆرکەم
 نە قدر مئی ، نقول ، قیزیل - گوموش وار
 قویما آیاقینی ائویندن کنسار
 اوزگەنین ائوین دە مئی ایچن زمان
 سویوق ، لوقا اولما دوستلارا بیرآن
 دوستون معشوقونا تیکمە گۆزونو
 بویوکە حرمتلە آپار اوزونو

نوقولو آز یق کى، اولارسان خمار
 آرتیق سوز دانیلما، باشین آغرییار
 هر دئیلدن سوزه چيخما اوزونده
 اوتن بولبول اولما، مجلسده گلشن
 آز ایچ ایکی قدح، هم ایچن زمان
 مونرا چيگین لره یوک اولما یاسان
 ایچگیه یئمەگی قاتسان سن اینان
 قانینى سفره یه توکموش اولارسان
 شراب غم آپارار دئمه بو قدر
 هر شئی آپارار بونا ائت نظر
 مئی ائله ایچ کى، اولماسین حرام
 ائو آياغ یولونا دئونه سین تمام
 مست ائدهن هر بیر شئی حرام دیر بلی
 ایستەر یئمەلى دیر، ایستەر ایچمەلى

اوز دورونده عاید بئله بیر حیاتی و آکئوآل مسئله تاپماق اولماز گى
 اوحدی اونون حقینده فکر سويلمه سین. شاعر کندلرین، شهرلرین تیکینتی-
 سیندن باشلامیش، بنالارین سویا، مئشه یه، یولا و دیگر منبع و مرکز لره یاخین
 اولما سینا قدر بوتون ساحه لره عایدنا یدالی مصلحت لرو قریب عملی یوللا ر
 گؤسته رمیشدیر. او یاخشى متخصص لرین، با جارا قلى اوستالارین، سا قلام
 وچالیشقان فعله لرین قدر تیندن یارارلى استفاده ائتمک، ایشلری دوز -
 گون قوروب باشا چا تدیرماق مسئله لرینی ده گوزدن قاچیرما میشدیر.
 اوحدی حقیقی عالم لر حقینده یوکسک و مارا قلى فکر لر سويله مک لسه
 پانا شی، عالم نما، یالانچی روحانیلری، ریا کار دین باشچیلارینی، رشوت خور
 محکمه قاضی لرینی ده افشا ائدیر. اونلاری عدالت سیز خلقین مالینا،
 ناموسونا، گوز تیکن، زحمتکش و ساده کندلی لرین حقو قلارینا قصد و تجا وز
 ائدن یارامازلار آدلاندیریب اونلاری تنقید آتشینه توتور. لوقالیق، شهرت
 پرستلیک وجاه طلب لیک و یا لقا قلیقلا تقصیر لره ندیریر.

گئتمه عالم سن سه امیره قوناق
 بونه عالم لیک دیر؟ اول گئتمه آنجاق
 علمی گل ائله مه مال، منصب تورو
 طاماح قویوسوندا ان اوزونو قورو

شامردىنى محكمەلەرنىڭ قىزىغا ئولتۇرۇپ، قازى ۋە ھاكىملەرنى ئا -
لايىق، قىزىلداق ۋە رشوتخورا ئولتۇرۇپلا بىرىنى جىنايەتلىك سۆيلىتىپ:

چالغىش محكمەتتە سىن باغلاما بىل
قىزىلداق ايشلارغا رازى اولما گل ...
آمان بو چركا بلار اليندىن آمان
ھىلەدىر، رىيادىر، تەۋبىدىر اينان
يانمىتا يول تاپار رشوت گتيرەن
اون الله اقلەير، اونا بىش ۋىرەن
توپو آپارارسان قىزىل ۋىرسىن سىن
الى بوش قالارسان، بىرشى ۋىرمەس.

اۋخەدى "جامجم" اثرىنىڭ ئۈچۈنچۈ قىسمىنى ئاخىر قىلىپ، ئىسلامىيەت ھەققىدە
يېزىشنى، بۇرادارلىقنى ۋە ئىسلامىيەت ھەققىدە قانۇنلارنى خەلىپە
يېزىشنى، شامىر بۇقۇل دەپ بىرچۇق مەھبۇس، جەدىيەتلىك ھەققىدە ئىشەنچ ۋە
مەنىيەت خاراكتېرى بىر سىرا فېئوداللىق ھەققىدە ئىشەنچ، بۇ ھەقتە ئىشەنچ
مەنىيەتلىك ھەققىدە ئىشەنچ

"جامجم" اثرى ئاساسەن ئىسلامىيەت ھەققىدە - تەربىيە ۋە خاراكتېر
دەلىللىرى، شامىر بۇقۇل ھەققىدە، قورخمازدان، چىكىنمەزدان ياشاش ھەققىدە
دەلىللىرىنى ئىشەنچلىك دەۋرە ھەققىدە، كەلگۈچى ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى
ئۈچۈن بىر سىرا فېئوداللىق ھەققىدە، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى
نىيەتلىك ھەققىدە چالغىش ھەققىدە، شامىر بۇقۇل ھەققىدە، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى
ۋە ئىشەنچلىرى ھەققىدە چالغىش ھەققىدە، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى
ھەققىدە چالغىش ھەققىدە، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى ھەققىدە

"جامجم" اثرىنىڭ دەۋرە ھەققىدە، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى ھەققىدە،
ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى ھەققىدە، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى ھەققىدە،
ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى ھەققىدە، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىشەنچلىرى ھەققىدە

باكى ۱۹۷۰/۹/۲۵ - غ . بېگدلى

ادبیاتین اجتماعی حیاتدا تاثیر

یا زیلمیش ادبی اثرلرین اجتماعی حیاتدا نه قدر مهم رول اویناد - یغینی بیلیمک ایچون، بیزا اول ادبیات نه اولدوغونو بیلیمه لی یک. ایندییم قدر، ادبیات نه دیر؟ سئوالینا بیر چوخ تعریفلر وثریلیمیشدیر. مثلاً: "ادبیات حیاتین گؤزگوسودور."، "ادبیات سؤز صنعتیدیر."، "ادبیات حیاتی اوهر-الارلا (استعاره، صورت، شکل، سیما و ادبی، بدیعی اثرلرده یا رادیلان تیپلر) عکس اقتدیره ن بیر صنعتیدیر."، "ادبیات صنفی مبارزه نین کسکین بیر آلتی دیر." و سایره بویکی می باشقا تعریفلرده وثریلیمیشدیر. آنجاق بوتعریفلرین هتچ بیر تکیلیکده ادبیاتین ماهیتینی و خدمتینی یئتیره بیلیمه ییر. چونکی، آیریلیقدا بوتعریفلرین هر بیر ادبیاتین آنجاق بیر خصوصیتینی و یا خود، بیر جهتینی گؤسته ره بیلیر. یا زیچی و یا خود شاعریاز - دیغی ادبی اثرینده حیاتی بیر گؤزگو کیمی عکس اقتدیرمک، نه ده بدیعی هیجانلارا و یا تماقلاقلامیر. او، حیاتدا باش وثرمیش حادثه لری، اجتماعی مناسبتلری، خلق عادت و عنعنه لرینی، دویغو، حس، هیجانلارینی و مبارزه - لومنی بدیعی اوهرالارلا قلمه گتیرمگله، اوخوجویا حیاتین یئنیش - یو - خوشلارینی، مثبت و منفی جهتلرینی گؤسته ریر. ظلم - ستمه، حق سیزلیگه قارشى مبارزه یه سوق اقتدیر. دشمنک، ادبیات ریاضیات، هندسه و باشقا علملر کیمی، قطعی بیر تعریف وثرمک اولماز.

بیلدیگیمیز کیمی، ادبیاتین مختلف ژانرلاری (ادبی نوع لری) واردیر. (رومان، دراماتورقیا، پوئما، داستان، حکایه و الی) یا زیچی و یا خود شاعرلر هانسی ژانردا یازسا، یا زدیغی صنعت اثری ائله کسرلی اولمالی - دیرکی، اوخوجونو تحت تاثیر آلابیل سین. اونون قلبینه، شعور و ناپولتا پسین آیدین اولماق ایچون، بیزا آذربایجانین بویوک یا زیچی و دراماتورق جلیل محمدقلی زاده نین، "آنا مین کتابی" آدلی کومدیاسینی (گولدوره ن صحنه اثرینی) یا داسالاق :

یا زیچی ایگیرمینجی عصرین اوللرینده شمالی آذربایجاندا باش وثر - میش حادثه لردن الهام آلاراق بو گؤزه ل، اولمز اثری یاراتمیشدیر. معلوم اولدوغو کیمی، اوکتیا برا انقلابینا قدر شمالی آذربایجان چار روسیه سی نین

بیرمستملکه سی حالیندا ایدی. اولکجه نین نفتینه، معدنی اوجاقلارینا، طبیعی ثروتلرینه، آغزی سولانا نلاردا چوخ ایدی. بوندان باشقا، آذربایجان آوروپا ایله آسیا، قارادنیزا ایله خزر دنیزی آراسیندا بیرکئچیدیول آیریعی کیمی، شرقدن - غربه، شمالا و غربدن - شرقه، جنوبا گئتمک ایسته یین مسافر - لرین دوشه رگه سی حالیندا ایدی. ائله بونا گؤره ده، ایگیرمینجی عصرین اوللرینده امپریالیستلر آراسیندا یوخیاتی وزنگین اولکجه یه صاحب اولما ایچون کسکین مبارزه گئدیردی. جلیل محمدقلی زاده بونما رزه لرین ما - هیتینی "آنامین کتابی" اثرینده، قارداشلارین اختلاف و چکیشمه سی یولو ایله افشا ائدیر. یعنی وجوده گلن انقلابی و مبارزنسلین نماینده سی کیمی آنا و ونون قیزی گل بهاری اولنلارین قارشیسینا چیخاردیر.

بیرآتا، بیرآنانین اولادی اولان اوج قارداشلاردان: رستم بیگ پتر - بورغدا، میرزا محمدعلی نجفده، صدوا حدایسه تورکیه ده تحصیل آلیب اؤز "وطن و ملیتیه خدمت ایچون" کئری قایدیرلار. آنجا ق مختلف عقیده لر ایله، بودوغما، لکن اجنبی ایده آلاری ایله آشیلانمیش قارداشلار هربیری اؤز نظریتی، او بیرینه قبول ائتدیرمگه چالیشیر. بیرری روس، بیرری عثمانلی او بیرری ده غلیظ عرب تفرمنلری (واژه لری) ایله بحث ائده رک حقلی ولدوغو - نو او بیرینه ثبوت ائتمه یه جان آتیر. هربیری آذربایجان خلقی نین نجای یولونو اؤزوا یله گتیرمیش اولدوغو کتابلاریندا آختاریر. هرگون آرا - لاریندا گئده ن اوزون - اوزادی بحثلر ضدیته چئوریلیر. آلتیمیش یاشلی قوجا آنالاری زهرا بانو خانم (البته یازیچی آنانی وطنی تمثیل ائده ن بیرا و برازکیعی وئرمیشدیر.) اوغلانلاری آراسیندا گئده ن بو اختلافدان عذاب چکیر.

رستم بیگ او بیرری قارداشلارینا نسبته "بیرآز روشنفکر و حقیقتی درک - ائدندیر، او، آناسینین ناراحتلیغینی گؤروب دئیر:

"آنا جان، باغ من سنی لاپ چوخ یاغشی باشا سالیم. نه قدرکی، من بوکتا - بلارا اعتقاد ائله یرم (اؤز کتابلارینا طرف الینی توتور) محمدعلی ده بوکتا بلارا (میرزا محمدعلی نین طرفینه الینی توتور) و صدده بوکتا بلارا (صدوا حده طرف الینی اوزا دیر.) اعتقاد ائله یریک، دخی بیز نه تهر...

مهربان یولا گئده بیله ریک؟" دئییه، ضدیتین ایچ اوزونو آچیر.

قارداشلارین سیاسی فعالیتیه مشغول اولوب، کندلیلر و کسبه لر آرا - سیندا "حریت" اساسلاریندا بیانییه لر منتشر ائدیپ یا یماقلاری باره ده چار

ما مورلارینین قولاغینا خبرلرچا تیر. ما مورلار ائوی محاصره ائدیملر. آختا -
 ریش ائتدیگده، قارداشلارین "لغت"، "علمه نجوم" و "شعر" کتابلاریندا
 باشقا آیری بیرشئی تا پمادیقلاریتدان، عذرخواهلیقلا اوردان چیخیرلار
 قورخولو آختا ریشین بئله خوش نتیجه ایله بیتمه سی هامیدان آرتیق رستم
 بیگی سئویندیریر. (آخی چارما مورلارینا باغلیلیقی داوارایدی.) او،
 آجی قهقهه ایله :

- "هله ایندییه کیمی خلق بیرشئی باشا دوشموردو. ایندییه کیمی خلق
 دئیردی مرحبا عبدا لعظیمین اوغلانلارینا. ماشا الله... بیرری پتربروغدا
 علم تحصیل ائدیپ، بیرری استانبولدا، بیرری ده نجف الاشرفده، اوچی ده
 ماشا الله، اوخویوب عالم اولوب. اما بوندان صونرا آغیزلاردا سؤیله نه جک
 کی، همان اوچ عالمین بیرری (میرزا محمدعلی یه اشارة ائدیر.) خسوف کسوف
 دعاسی یازیر، بیرری (صدوا حده باخیر) مفاعیلن - فاعلاتن، بیرری ده (اغوزینه
 باخیر) والله، اغوزوم ده بیلیمیرم، هئج باشا دوشموره مکی، من نه چی یم
 (قاه - قاه لا گولور.)

واقعیتده بو اوچ قارداشلار ایگیرمینجی عصرین اوللرینده گئدهن
 سیاسی چکیشمه لرده "حریت"، "معارف"، مدنیتدن دم ووران، اما خلق
 کوتله سی ایله هئج بیررا بطه سی اولمویان، آذربایجانلیلار آدیندان دا -
 نشیب یا خایرثان، حقیقتده ایسه، آذربایجانلی امپریالیستلره ساتان،
 خلقین اساره تینی ابدیله شدیرمگه چالیشان، وطنه - آنا تورپاغا خائن
 چیخان ضیالیلار نماینده سیندن باشقا آیری آداملار دگیل ایدی. بو جور
 اجنبی تاثیرلرینه قاپیلیمیش قارداشلارین قارشیسیندا، یازیچی آنا وانون
 ناموسلو قیزی گل بهاری قویور. گل بهار آیلیمیش، مبارز بیروطنپرست
 کیمی جلوه لنیر. او، اوزون - اوزادی مبارزه دن صونرا، آنا سینا (واقعیت
 ده، خلقینه) آرخالاناراق، قارداشلارین درده دگمه یین، نفاق دوغوران مضر
 کتابلارینی یاندیریر. آنانین حیات کتاتبینا اساسلانیر. (آنانین کتاتبی
 اجتماعی، ساده خلق حیاتیندان بحث ائدهن بیر کتابدیر.) کتابدان بیر
 پارچا اوخوماقلا :

بیر چوبانیق، داغدی، داشدی یئریمیز،
 درس آلمایب حقدی کی، هئج بیریمیز،
 آما ذوقی صفالیدیر چوبانلار،
 قارداشلیقدا، وفالیدیر چوبانلار.

خلق آراسیندا کی صمیمیت، صفا، وفا و پاک لیغی اونلارین اوزونله
چکەرەک، اونلاری دوغروبولا، وحدته چا غیریر، بئله لیک له بیز گوروروک کی،
بوصحنه اثری بیرگوزگو (آینه) کیمی حیاتی اوزونده منعکس ائتدیردیگی
کیمی، تماشاچیلاردا شدتلی هیجان واسته زالی آجی گولوشلرده دوغورور .
بو خصوصیتلری ایله برابر، یازیچی اوز محیطینده دوام ائدهن سیاسی مباح
رزهلری بدیعی فورمالاردا قلمه گتیریر. دردلری آچیر، مبارزه یوللارینی
نشان وئریر. اجنبیلره آرخالانلاری بیرساتغین کیمی تانیئتدیرماغا، آشوب
لری ییخان پارچالانماقدان (نفاقدان) اوزاقلاشماغا دعوت ائدیر. آزاد
لیق واستقلالیتی بیرلیکده، وحدتده گورور. انقلابی دموکراتیک ادبی
بیر اثردن ده گوزله نیلن بودور .

داها دا آیدین اولماق ایچون، بیز آذربایجان خلقی نین افتخاری و لا
بویوک سؤز صنعتکاری " صدوورغون نون " آيگون " آدلی پوئماسینی
گوتورهک . البته پوئما دا کی یوکسک یارادیجیلیق و شعریتی دویماق
ایچون فقط اثرین اوزونو اوخوماق لازیمدیر. بیز بورداه اوخوجولاری بو
ئمانین قیسا جا مضمونی و یورو دولن انسانلیق مناسبتلری ایله تانییش
اقتمه یه چالیشاجیق .

امیرخان کئندتصرفات دانشکده سینده، آيگون ایسه، کنسرواتوریا دا
(هنرستان عالیده) تحصیله مشغول ایکن تانییش اولورلار. بوتانی شلیق گئت
گئده بیر سفوگییه چوریلیر. امیرخان دانشکده نی قورتاران کیمی آيگونو
آلیر. اوزونه حیات یولداشی ائدیر. امیرخان آفرانوم (مهندس کشاورزی)
آدی ایله مغانا ایشه تعین اولونور. آيگون هله تحصیلینی قورتارما دیغی.
ندان، ایکی یول آیریجیندا قالیر. باغلی اولدوغو هنر دنیا سیندان یوخسا
اوره گینی اودوزدوغو امیرخاندان، هانسیندان ال چکسین...؟ نه ایست،
سفوگی، محبت غالب گلیر. بیرده گنج، حیات یولداشین تکی - تنها بورا -
خماغیدا انصافدن اوزاق گورور. بئله لیک له، تحصیلندن ال اوزوب امیر
خانلا موغانا گئدیر. کئند محیطی اونا خوش گلیر. امیرخان نین قایغی، محبتی
اوره گینی قیزدیریر. حیات اوزونه گولمه یه باشلایر. یای وپاییز گونلری
اوتور. قیش قاپینی آلیر. امیرخان ایشینده سوپوقلوق نشان وئریر، زحمت
قا تلاشماقدان ارینیر. سالمیش اولدوغو باغین جوان آغلارینی موغان
قیشینین سوپوق و شاختا سیندان قورویا بیلیمیر. آغا جلار تلف اولور. مدیر

طرفیندن انتقادا معروض قالدیقدا، یئرسیز غرور و خودخواهلیغیندان، تحمل
 ائده بیلمه ییب، استعفا و یریر، اغزایش و صنعتندن ال چکه رهک، باکویا
 قایدیر، بورا دا پول چیخارتماغی اغزونه هدف قرار و شره رک، مختلف ایشلر
 ایله مشغول اولور، بوگونلرده بیر قیزلاریدا اولور، آدینی قویورلار "اولکر"
 بونا باخما یاراق، امیرخانین اخلاقی گئتدی کجه پوزولور، گونونو کشف
 مجلسلرینده سرخوشلوق، هر جایی لیک له گئچیرمه یه، گئجه لری مست بیر حالدا
 ائوه گلمه یه باشلا ییر، آ یگون هر نارا حاتلیغا دوزه رک، اونو دوشموش کثا
 باتدا قلیغیندان قورتا رما غا چالیشا دا، نتیجه آلابیلیمیر، ساییوس اولدوب
 غونندان، اغزونه و کئورپه اولکر بنه نجات و یرمک ایچون، اغز تحصیلینی دوام
 ائتدیرمک فکرینه دوشور، آنجا ق، خودخواه و قیسقانع امیرخان اجازه و یر -
 میر، بیرگون آ یگون اصرا را ائتدی کده امیرخان :

گئتسن بیر دفعه لیک گئده سن گر هک ،

منیم بو قراریم دگیشمیه جک !

دئییه، و یردیگی قطعی جواب آ یگونو سار سیدیر، آخی او، هیچ وقت بئله اورهک
 سیندیران، گوبود بیر جوابی اوندان گئزله میردی... غصه دن خسته له نیر،
 بیرآی تمام مریضخانا دا یا تیر، بو مدتده جوربه جور قارا فکرلار اونون بئی -
 نینده جولانا گلیر، نهایت اغزتصمیمینی توتور، حالی دوزه لن کیمی،
 اولکریده گئوتوروب همیشه لیک اولاراق، امیرخان دان آ یریلیر،
 یا خشی سابقه سی اولدوغوا یچون، آسانلیقلا کنسروا شوریا یا دا خا اولدوب
 بیلیر، ایللر سرعتله اغتور، آ یگون کنسروا توریا نی موفقیتله قورتا ریر،
 بیر بسته کار کیمی فعالیتله باشلا ییر، گئوردویو فوق العاده ایشلری ایچون
 اونا قیزیل نشان عطا اولونور، بومنا سبتله قورولموش دویونده (مجلسده)
 موسیقی خادملری، خواننده لرو مختلف شخصیتلر اشته را ک ائدیرلر، آ یگونون
 اغزایشینده کی صداقت و لیاقتی روزنامهلرده یا زیلدیغیندان، امیرخان دا
 بیر دسته گل ایله اونو تبریکه گلیر، اغز بختینه اغزوداس ائتدیغیدان، دار -
 یلیر، مجلسده قالابیلیمیر، گولو آ یاق اوسته آ یگونه تقدیم ائدیپ قایداندا،
 اولکر آ تا سینی گئورور، هیجانلا "آ تا، آ تا" دئییه، چا غیر سا دا، امیرخان
 دایا نا بیلمه ییب گئدیر، او، بوتون گئجه نی سحره قدریا تا بیلمه ییر، آ یگون
 نون آ ز بیر مدتده یوکسلدیگینی، اجتماع ایچون فایدالی بیر انسان اولدوب
 غونو گئورورکن، اغز بی عرضه لیگینه آجیر :

"منسه دالا قالديم، هاميدان دالا !

غيرتيم اولمادی بير قادین قدر .

اولوم ده یوخدور کی، جانیمی آلا ،

منیم ده آدیما کیشی دئیرلر . " دئییه ، اغوزونودا نلایر .

اوبیری طرفدن، دویونده (مجلسده) اثلیار آدلی بیرخواننده آيگونه وورولور، اوخودوغوما هنیلاریندا، اغوز عشقینی یشتیریر، او، اوستو اغورتوی لو اشاره لرایله بیلدیرسه ده، عارفلر مجلسی ایدی، حالو حرکتیندن چوغلار اوره یندن گئچنلری اوخویور، بیرنچه گوندن صونرا، آيگونه عاشقانه بیر مکتوب یازیر. آيگون هله ده سئویلدیگینی دویدوقدا، اوره کدن خوشحال اولسادا، اثلیارین عشقینی ردا دئیر، بوتون محبتینی اغوز صنعتینه وقیز گول غنچاسی کیمی آچیلماقدا اولان قیزی اولکرین تربیه وتحصیلینه سالیر اولکرسککیزیا شادولدوقدا، اوره ک اوخشایان ملاحظلی بیرسه مالییک اولور. آناسی دوزه لتدیگی نغمه لری مهارتله اوخویور، هامینی حیران قویور. آنا اوره یی آچیلیر، شادلیق وافتخارلا دولور، اولکره ردن آتاسینی یا دینا سالیر، بو آیریلیغین سببینی آرادیقدا آيگون بوايشده اغوزونوگناهکار قلمه وئریر. قیزینین آتاسینا اولان محبتی نی آرتیرماغا چالیشیر .

"قوی سئوسین دئییه ره ک ، آتاسینی قیز،

بعضا " امیرخانی تعریف لهدی ده ،

آچیب - آغارتمادی او، سری واقتسیز،

آتانی کوسدوره ن منم، دئدی ده .

بوکیچیک پارچادا شاعرپاک بیر اوره کده نفرت اویاتماقدان چکینیر .

سئوگی ومحبت چیچه ک لرینین بوی آتما سینا چالیشیر .

بیرگون آخشام اولکرافوه دئونده :قاشلاری چاتیلیمیش، دالغین بیر

هالدا افوه گیردی. هیجانینین شدتیندن گوزلرینین یاشینی ساخلاسا

بیلمیردی. زواللی آنا بئله گوردوکده ، اغوزوشوا یتیرمیش بیر حالدا قیزی نی

قارشیلادی . ناراحتلیغی نین علتینی نه قدر سوروشدوسادا ، قیز حرسیندن

جواب وئره بیلمه دی. اوره کدن گلن ایشقیرتیلار او شافی بوغوردو آنا

هیجانلا :

" قیزیم آغرین آلیم ، نه اولدو سانا ؟

نىيە دىنمەيزىن ، بىردانىش ، قىزىم ؟
 بىس سىنن حرمتىن ، بودور آنا ؟
 منىم عزيز بالام ، گورپەجە قىزىم ،
 من كى ، دگمە مىشم سىنن خطىرىنە ...
 اولكر عناد قىزدىر ، دىنمەيز يئنە ،
 آيگون دۇنە - دۇنە يالوارىر اونا ،
 دولايىر قولونو قىزىن بوينونسا .
 سونرا ، مهربانجا اوزوندىن اۋپور ،
 سىلىب گوزياشىنى ، گوزوندىن اۋپور ،
 يوشالير گىت - گىتدە . اوشاغىن قلى ،
 دىنىر كلمە - كلمە بىرطوطى كىمى .

آتاسى ايله گوروشدوك لەرىنى ، اۋپوشدوك لەرىنى ، حتى قايق سىر -
 ينە چىخدىقلارىنى دا تعريف ايتدىكەن سونرا :

" دىدىم كى ، آى آنا ! نە اوچون بىزدن
 آيرى ياشايرسان ... آتامسان كى ، سن ؟
 او ، منە دىدى كى ، ... دىدى كى ، آنان
 بۇيوك آدام اولوب بگەنمىز منى ...

دىيە ، سوزونو قورتاردى . امىرخانىن طەنەلى سوزلىرى آيگونون اورەينە
 دگدى . گىچمىشلىرىبىر آندا گوزونون اۋنوندن گىچدى . حالى پوزوندو . آنجاق
 تىز اۋزونودوغرولدىوب قىزىنى آرام ائتمەك اىچون ، آتاسىنىن " حقلى "
 اولدوغونو ، بوتون تقصيرلراۋزوندى اولدوغونو بوينونا آلدى . هر حالدا
 آتاسى بىرگون ائوۋە قايبدا جاغى وعدەسىنى دە اونا وئردى .
 همىن گونلردە ائليارىن آيگونە وورولماسى آغىزلارادوۋە رىندو ، بىر
 بىرلىرىنى سئودىك لىرىندىن ، گىچەلر آى ايشىغىندا گزدىك لىرىندىن ، بوگون -
 لردە طوى ائدەك لىرىندىن وساثرە ... شايەلر يىلماقدا ايدى . بوخبرلر
 امىرخانىندا قولاغىنا چاتىر ، غىرت اونا ال وئرىر . باشى آلولىو ، آيگونون
 يانىنا گلير .

- " دى ، سنى دوغرودان سئویرمى ائليار ؟

- بونو سوروشماقدان نە مقصدىن وار ؟

دىيە ، آيگون اونون سئوالىنىن قارشىسىنا سئوال قويدوقدا ، امىرخان

اونون ناموسیندان دفاع ائتمه‌کی اؤزونه بورج بیلدیگیسی سؤیله‌یر .
جوابیندا آيگون :

" بوتلاش آرشیق‌دیر ... هامیدان چوخ سن
منیم اخلاقیمی یاخشی بیلیرسن ...
آیری نه سؤزون وار ؟ - سنین ساغلیغین !
آنجا ق او اقلیاری تاپ منه وقر ،
اونا گؤسته‌ریم کی ، ائو یخماق نه‌دیر !
- دئ ، کیمین ائوینی یخیر اقلیار ؟
سنین ائوینمی وار ، عائله‌نمی وار ؟
بو ائوی سن یخدین اؤز ال‌لرینله ،
سرخوش آرزولارین ، عمل‌لرینله .
- معلوم‌دور ، گؤرونور سئویرسن اونو ،
آیفام ، دئمه‌کی ، یقینه سرخوشام ...
- عشقین ، محبتین نه اولدوغونو
سندن آیریلالی من اونو توشام .
او واختدان هئچ کسی سئوہ بیل‌میرم .

بوسؤزلری ایله آيگونون اوره‌ینی بوشالتدی . امیرخانین قلبه‌ینی درد
دیدسه ده ، دئمه‌که سؤزو اولما دیغیندان ، اوردان چیخدی ، او ، گئدن
صونرا ، آيگون اونون اوره‌ینه توخوندوغونا پشیمان اولدو ، غم یوگو
آلتیندا ازیرکن ، شاعر اونون دادینا چاتیر :

شاعر - آيگون ، عزیز باجیم ! بیلیرسن کی ، من
دنیا جا سئویرم سنی اوره‌کدن
سئویرم سنده‌کی گؤزه‌ل صنعتی ،
او صاف قلبیتده‌کی صاف شعریتی .
سئویرم من سنین وقارینی دا
هله بو صفت‌لر قالسین بیر یانا ،
دوغرودان آناسان ، گؤزه‌ل آنا !
آخی چوخ گذشته گئده‌ر آنالار
آنا دردی چکن آی پاران دا وار ،

بوکیمی بیرچوخ عقله‌پاتان حکیمانه نصیحت‌لر ایله آيگونون اوره‌ی‌ده

سۆنمکده اولان عشق آتشینی شعله لندی ریر، بیرلیکده امیرخانین دالینجا
گئتمه یه راضی ائدی ر لکن، بونلار ترپنه نه کیمی امیرخان باکی دان چیخیر
شاعر آيگونه سؤز وئیریرکی، هاردا اولسا، اونوتا پسین، شاعر اؤز عهدینه
وفا ائدی ر، چوخ آختاریش دان صونرا، اونو موغاندا، ایلک دفعه ایشلیدیگی
ساخوزدا تاپیر.

شاعرین قارشیسیندا امیرخان اؤز گئچمیش گناهلارینی بئله بویونو
آلیر :

— " من آغر انوم ایدی م نئجه ایل قاباق ،
اؤزومون گول کیمی صنعتیم واردی .
آغاجدان — آغا جا جالاق (پیوند) ووراراق ،
الیریم سئوینی ب خوشبخت اولاردی .
بغیوک سؤز اولما سین بعضا " انسانلار
کور اولوب گؤز یومور سعادتی نه
قلبینده یورد سالیر قارا بیر آزار ،
قودوروب خور باخیر اؤز صنعتی نه .
باشقا بیر یئرده داها دا آچیق اعترافا گئچه رهک :
— بلی ... پول ایشته هی ، پول آج گؤز لویو ،
گؤزه ل صنعتیمده ن آیردی منی .
بعضا " یالان دئدی م ، دان دیم دوزونو .
دانی شام باشیمدان گلی ب — گئچه نی ،
سیزه زحمت اولار ...
کئفلر ، مجلسلر ،
باش سیز احتراصلار ، جلووسوز حسلر ،
سویوتدو گئت — گئده منی ائویمده ن
انسان اؤز ائوینی بوجوره یخی ر .
آيگونه ، اولکری آندی قجا (خاطرله دیکجه) بعضا " ،
باشیمدان توستولر ، دومانلار قالخیر ."

آجی دردله دولو اعترافلاریندان ، امیرخانین آیلدیغینی ، گئچیرمیش
اولدوغو سفیل حیات قیرمانجلارینین ساغالما زيارالارینین آفریسینسی
ایندی داها آرتیق حس ائتدیگی نی دویماق چتین دگیل ، گنجلیگین جلوو —

سوز دویغو، ایستک و هوسلری بیرتک امیرخانا مربوط اولوب قالمیر. بیز-
یم محیطمیزده، بلکه ده بوتون دنیا دا باش و قهره ن اختلاف، اینجیک لیک
لر، پارچالانیب آیریلماقلاریندا ریشه سینی بورا دا تاپماق اولار.

گنجمیش خطا لارینی یوماق ایچون امیرخان یئنیده ن باشلاماق ایسته-
یر. بوایشده شاعر اونوتشویق ائده رک گفیری قایدیر. آيگون ایله اولکر
اوره ینده گله جگه امید دوغورور.

امیرخان ایسه جدیتله ائوز ایشینه گیریشیر. گوندوزلر باغ بئجه ریر،
گنجه لر علمی کتابلار مطالعه ائتمه یه، باغبانلیق ایشلرینده یئنیلک لر
یا راتماغا چالیشیر. موفق ده اولور. شاعر بورا سینی بقله تعریف ائدیر:

گنجدی او زماندان اوچ قیش، اوچ بهار،

زمان چوخ مقصدی باشا یئتیردی.

او سوخوز باغیندا بیتن آغا جلار

اوچ جوره، بئش جوره میوه یئتیردی.

بعضا "بیر آغاجین اوستونده گفرچک،

آلما دا، آرمود دا، هئیا دا دهیدی.

اریک لر، گیلار سایراشدی (گوزه چارپدی) رنگ - رنگ.

آغیر شافتالیلار یئره باشا گدی."

بقله لیک له، اوچ ایلدن صونرا امیرخانین آدی، شهرتی هر یئره یایلدی

بفجردیگی باغ "امیرخان باغی" آدلاندی. تعریفی هر یئره یاییلدی.

امیرخان آغیر زحمته قاتلاشدیغیندا ن، برک مریض له ییر. اولکرین آدینا

باکویا ووردوغونلگرام آيگونون الینه چاتدیقدا، دورما دان، اولکری ده

گوتوروب موغانا گئدیر. امیرخان ی مریض خانادا آغیر بیر حالدا تاپیلار.

مریض ائوزونوبیلمیر، قیزدیرما اونو گوز آچماغا بئله قویمور. آيگون ایله

اولکرا ونا پرستارلیقلا مشغول اولورلار. بیرنچه گوندن صونرا آيگون-

تلگرام گلیر، مسکو وایا گئتمه لی اولدوغوندا ن، اولکری آتاسی نین یانین-

دا قویوب، باکویا قایدیر.

مسکو وادا اولورکن، ائلیا فرمتدن استفاده ائده رک ائوز اوره ینی

بیرده آيگونه آچیر. قطعی جواب آلدیغیندا ن امیدینی اوزور. آيگونون

بغیله رحمسیزجه سینه ونون عشقینه رد جواب وئرمه گی ائلیا رین اوره یند

اونا و امیرخانا قارشى شدتلی بیرکین، نفرت دوغورابیلرایدی. آنجا ق شاعر

اونو مترقی، شعور لو بیر انسان تانیتدیریز. باکویا قایتدیقدان صونرا،
امیرخانلا آيگونون آراسیندا واسطه اولور. داغیلیمیش، پوزغون بیر عا ئله
هیاتینا نجات و ٲرمک، ایکی هجران خسته سینى باریشدیرماق فکرینه
دوشور.

موغانا، امیرخانین یانینا گئدیر. امیرخان هله ده اونا بیر رقیب
کیمی باخدیغیندان، چوخ سویوق و اعتناسیز بیر حالدا قارشیلایر. اثلیمار
آرام و سویوق قانلیلیقلا صحبت باشلایر. حقیقتی اولدوغو کیمی سؤیله ییر.
امیرخان شیه دن چیخارتماق ایچون، آيگونون اونا یازدیغی ایلک جوابی
اونون قاباغینا قویور. امیرخان کاغذی اوخویور:

" سیزین یازدیغیز مکتوبو آلدیم
تمیزدیر قلبینیز، صافدیر عشقینیز.
اوخویوب بیر مدت حیراندا قالدیم،
عشقه، سعادت لایق سینیز سیز

منیم سه اوره یم، سینقدیر هله،
قلبیمین پاراسی ساغالما میشدیر...
بلکه ده سئوگییه هئچ ایندن بئله
گونلومون ائوینده یئر قالما میشدیر.

یالنیز صنعتیمله یاشایرام من
بیرده کی، گؤزومون ایشیغی اولکر...
نییه گیزلهدیم کی... بعضا "قلبیمدن
ایستی بیر نفس ده گئچیر مختصر.

فقط سئومه یرم من هئچ کسی.
خیالیم بیر یئرده قرار توتما یر.
اوزومه دگدیکجه اولاد نفسی
اوره یم ایلک عشقی هئچ اونوتما یر.

گئری دؤنمه سه ده او گئچه ن گونلر
آیاق باسما سا دا او بوش سارایا،

دوغما آتاسینی چوخ سئویر اولکر .
قاینایب قاریشماز اوگگی آتایا ...

مندن اینجیمهین ... دوزو بقله دیر .
سیزه آغرییرام ، باخیب گولموره م ،
یالان دانیشماغین معناسی نه دیر ؟
من هله هئج کسی سئوه بیلیمیره م .

امیرخان مکتوبو اوخودوقجا ، یئرسیز بدگمانلیق و قسقا نچیلارینا
آجیر ، آیگونون اعتبارو وفالیلیفیندان توتولور ، حالدان حالا دوشور
دولوخوردا (گوزویا شلادولور) ، اقلیارین پاک نیتینی درک ائتدیکده
دوروب یئنیده ن اونونلا ال وئریب ، اوپوشور .
اقلیار آدی دیلرده داستان اولموش "امیرخان باغی" نی گورمک
بهانه سی ایله ، اونوباغا آپاریر . بورادا آیگون ایله اولکرا ونلاری قار-
شیلایر . بو ایله لیک له ، غلط مناسبتلر نتیجه سینده ، داغیلیمیش بویکیچیسک
عائله آیریلیق اوونندان قورتاریر . شن گونلره ، سعادت چاتیر ، بیزگورورو
کی ، جلیل محمدقلیزاده بیر انقلابی دموکراتیک ادبیات نعا ینده سی کیمی
دورونده اولک میزده باش وئره ن اجتماعی ، سیاسی حادثه لری "آنا مین گئا-
بی" آدلی سائیریک درام اثرینده مهارتله قلمه گتیریب ، مبارزه یوللارینی
گوسته ریرسه ، صمدوورغون صلح - صفا و قوروجولوق دورونده ، حیاتین بفرنج
مناسبتلرینی "آیگون" پوئماسیندا ، بیرماهرجراح کیمی آجیب تئوکور .
پوئمانی اوخودوقجا صانکی ، انسان شیرین بیررغویا یا دالیر . مصرعیلار
گوزهل یازها واسی کیمی ، انسانین روحینی اوخشایر ، آدام شعریتین نه
اولدوغونو درک ائدیر . بویوکسک کثیفیتلی ادبی اثر اوخوجونو پاک
محبت ، دوزگون الفارا چاغیریر . یولونو آزمیشلاری فساد باتداقلیفین-
دان چکیب چیخاردیر . صمیمیت ، صفا و ان یوکسک بشری دویغو مناسبت
لری آدامین ایلیگینه ، قانینا آخیدیر . چیرکین عمللره قارشى نفرت
اویادیر . انسانلیغی سعادت ، کمالا چاغیریر (بودور ادبیات)
بودور ادبی اثرین اجتماعی حیاتیمیزدا تاءثیری (

تهران

۱۳۵۹ - شمسبی

حضرت علی (ع) نین آؤگود (نصیحت) لری

(۲)

*** - اگروالدینیوه حرمت ائتن، سن ده اولادوندا ن حرمت ورعایت انتظار چکه بیلرسن .

*** - قادینلارین ان خئیرلیسی، دنیا یه چوخ اولاد گتیره نی دیر .

*** - دینی نی دنیا یه ساتانلارین عاقبت لری خسرا ندیر .

*** - گؤزه ل خوی (عادت)، ان قیمتلی غنیمت دیر .

*** - تواضع گؤسته رین کی، خلقین حرمت و تکریمی نی قازانا سینیز .

*** - انسانلاری ذلتدن ذلته چکن ونهایت هلاک ائده ن اوج شیدیر :

بیرینجیسی، خسیسلیک، ایکینجیسی، هوا پرستلیک، اوچونجوسی، تکبر و خودبین لیک .

*** - پیس عادت لری ترک ائت تا خلقین حرمتینه واصل اولسان .

*** - انسانین آلاهی قورخوسوایله آغلاماسی، گؤزلرینین نورینیی آرتیرار .

*** - دنیانی، آخرت مقابلینده سات . قازانارسان .

*** - یئمکده، ایچمکده اعتدالی رعایت ائتمیه ن لر، اؤز نفس لری - نین دشمنیدی لر .

*** - پاخی ایشلر گؤرمک، عمرون برکتی دیر .

*** - اگر بیر سیاحته چیخارسینیز، او یئرلرین عادت لرینه موافق اولما غا چالیشین .

*** - نصیحت، دنیانین ان بهالی خزینه لری قدر قیمتلی اولدوغو - حالدا، اکثر " چوخ اوجوز ساتیلیر .

*** - ایکی اوزلو انسانلاردان اوزاقلاشین، چونکی، خوش وقت ییزده اطرافینیزدا دولشارلار . پیس وقت ییزده سیزدن اوزچئویریب قاچارلار .

*** - اوزوین گولن لردن چکین، شاید بیر مصیبته دوچار اولارسان اونلار سندن درحال اوزاقلشارلار . مبتلا اولدوغون فلاکتی باسدیرما غا چالیشما زلار . آذری تورکجه سینه چئویرن - منظوری

(ندا نمت بحقیقت که در جهان به چه مانی)

توئی که جوهر جانی و جان هر دوجیهانی
 منم که از دوجیهانم به چا بکی بجیهانی
 رهانمی‌کنم آن حلقه کمند سر زلف
 مگر کزین چه زندان غربتم برهانی
 تو خود به پرده نهان و چه پرده ها که دریدند
 به هر تجلی شوق به تو راهای نهانی
 قیامت اینهمه از قیامت تو بود که برخاست
 مگر تو خود بنشینی که فتنه ها بنشانی
 به گان سینه گهر تا چه زایدم که درخشید
 به کوهسار سرا ز پیریم سهیل یمانی
 به پیری اینقدرم خط نفس مانده که گه گه
 هوای روی جوانان کنم به یاد جوانی
 به یاد مدین و تیمار بره های شعیبت
 نوای نای شبان دارم و هوای شبانی
 به هرنسیم هنوزم دلی است دست به دامن
 که گز به دوست رسیدی سلام ما برسانی
 به قهر رفته عاشق به مهر باز نگردد
 مگر که در پیش اشک شفاعتی بدوانی
 طبیب من تب عشقت دل گداخته داند
 تو آتشی نگرفتی که حال سوخته دانی
 حدیث عشق تو در چارچوب لفظ نگنجد
 که تنگنای بیان است و ازدحام معانی
 بهار عیش تو گیرم که تخت و تاج سلیمان
 خزان منی است به تاراج بادهای خزان منی
 به جان ستانی و گر کام بود با دل من پس
 نخواهم که دگر دادم از کسی بستانی
 به راز رقت طبع تو "شهریار" بنازم
 که سرب مشرب سعدی زند به روح و روانی

استاد شهریاردان :

=====

امان الله گينه شيطان گليب ايمان آپارا
قورويون قويمايین ايمانیزی شيطان آپارا
منیم انسانلیغیمین گورنه حصاری یا وادی
کی، گونوز غول بیابان گليب ایمان آپارا
خرمنی ساققیزا وئردیک نه یا مان چرچیدی بو
هئی گلیر کنده بیزه درد وئره درمان آپارا
چوره ک آلمیش الینه آج نهجه طاقت گتیسین
اونا بنزهر کی، گئجه قیز گليب اوغلان آپارا
قانلی دیرنا خلارینان انگلیس ال قویدی بیزه
باخیسان روسدا آرازدان گئچیرایران آپارا
آزادان بیرده بیزی بولسه لر اربا بلاریمیز
قورخورام قویمیا لار تبریزی تهران آپارا
قارا طوفان کی، داخی خلقله شوخلوق ائله مز
سئل گره ک ائل داغیدا، ائو ییخا ایوان آپارا
بو قارا نلیق گئجه لرده قاپوموز پیس دؤگولور
نه بیلیم بلکه اجل دیر دایانیب جان آپارا
آنا ما سؤیله یین اوغلون ییخیلیب سنگرده ،
(تئلرین باس یاراما قویما منی قان آپارا)
سلقه لی اوغرو تاپیلیمیشا بو باش سیزیئرده
"شهریار" دان گره ک بیر دولی دیوان آپارا .

"منیم دوغما شہریم"

دعیدیلر بیرسغوزقوش دوغما شہرہ شعر تزه اولسون، سغوز تزه اولسون
توک کونول وارینی آغ ورق لرہ اوجاق تزه اولسون کوز تزه اولسون
باخدیم زار وودلاردان بورولور توستو،
بورولوب گویلردہ، دورولور توستو،
بیر زمان ظولوملار عرشہ دایانیدی آسیلدی دیلیندن دوز سغوز دشینلر
مین ایل بوندان اول عالیملریا گد ایندی توستولہ تیر قوجا مان شہر
گوردوم بیر یانندان سؤکولور تبریز،
بیریانندان قورولور، تیکیلیر تبریز
اولدوزلار باشیندا بیر چلنک کیمی تورپاغین اوستونده دایانیر تبریز
مین ایل مورگودوین بیر نینگ کیمی ایندی یوخوسوندان اویانیر تبریز
بزہ تیر، بزہ ییر، آنا تورپاغی،
دئی، اونون حسنوندن کیملردویوبدور
یقنہ پاییز گلیب، بایرام سایاغی،
چینارلار باشینا خینا قویوبدور،
آلیر اورہک لرہ هرآن تورکمن چای
اوردا گونش دوغور، اوردا آئی با شیر
گویلری قوینونا آلان تورکمن چای
اقلیمین قوینوندا اویویوب یاتیر
تبریز! سؤکولن دان، آچیلان سحر
من اونون قوینوندا بیٹن چیچہ گم،
ای منی قلبینده بیویودن شہر
من سنی قلبیمده گز دیرہ جگم،

۱ - بوشعر (سا والانی) آتاسی "حسین مجیدزادہ" نین یاردیفی شعرلریندن

۲ - گولدهن توخونموش بیردا یرہ کی، قهرمانلارین بویونونا سالارلار

اولور مزه‌لی

دنیا نین چوخ ایشی اولور مزه‌لی ،
بیر الی هئی یازیر ...
پوزور بیر الی ...
" پهلوی " یئئده اولدو " انزلی " ،
دوران نه حکمه ، نه فرمانا باخیر .

شاه تختی اوستونده اوتوران بیرگون ،
اولکهدن - اولکهیہ ائدیلدی سورگون .
یاشادی وطن سیز ، اولدو دیدهرگین .
دوران نه شاها ، نه سلطانا باخیر .

گونش ده آرقالمیر بولود دالیندا ،
آزمی قان توکولور حاققین یولوندا ؟
یوز ایل دوستاق اولسا ، زنجیر قولوندا ،
عدالت یئنه ده ، زنداندان چیخیر .

دنیا نین چوخ ایشی اولور مزه‌لی ،
بیر الی هئی یازیر ... پوزور بیر الی ...
عدالت ، او ، اولمز دنیا گوزه‌لی
حاقسیر فرمانلاری یاندیریر ، باخیر .

دنیا نین سئیرینه گل چیخاق یئنه ،
چوخ حاقسیر فرمانلار یانا جاق یئنه
عدالت گونشی بولودان چیخیر ،
شاهلار سارایینی اوجالان لیر ،
ایندی ظلم ائوینی گور نجه یخیر ...

غلامحسین بکیدی
دکتر در ادبیات پرورش

به دلیران و جنگاوران نیروی هوایی ایران عزیز

ای عتابان فضا شهرت آن پران باد	ای دلیران شجاع تیغ شما بران باد
ای ستونهای وطن عازم و جازم باشد	از فوقات شما دشمنان لرزان باد
خلبانان سرافراز بگوید عراق	قهرمانان ظفر بمب شما غران باد
پهلوانان هوار ای میدان باشد	گور صدام دنی صحنه ای این میدان باد
همچو شاهین قوی نیجه بر تازید چشم	آسمانهای عراق عرصه ای این چو لا باد
ای همافر که تو چو کان شهادت یازگی	سراعدای وطن در خم این چو کان باد
چتر باران وطن نوبه کنون ز آن شهادت	عقب جبهه ای دشمنان شما ویران باد
قلب بک ملت مستضعف همراه شما	دست حق یار و مدد کار شما یزداد باد
آجهان است سرافراز بماند ایران	نور اسلام مبین ساطع از ایران باد
«می فرستد به شما امام وطن این پیغام»	قهرمانان مدد یار شما قران باد

بکیدی لشکر اسلام یقین پیروز است

کسورم چشم اسلام تو افرازان باد

تهران ۸ مهر ۱۳۵۹

نادعلی اخلاقی

نادعلی اخلاقی آذربایجان معاصر شاعر لریندن قوتلی، استعداد دودرین
مفکوره یه صاحب بیر صنعتکار دیر. اخلاقی ۱۲۹۱ هجری ایلده اردبیلده دنیا یه
کلیب اوشا قلیقدان شعرو ادبیات ایلده ماراقلانمیشدیر.
اخلاقی اوز زمانینه عاید دینی علم لر رشته سینده تحصیل ائتمیش و یثنی
علم را طرافینده درین مطالعه سی اولموشدور.
اخلاقی آخا رطبعی و داشا رذوقی بیر شاعرا ولوب، فارسجا و تورکجه
اجتماعی، سیاسی و تربیتی اثرلری را تمیش، غزل، مثنوی، مخمس و مسمط ده
طبعینی سینا میشدیر.
اخلاقی نین سبکی شعرده مشروطه دوره سی شاعر لریندن میرزاده عشقیه
یا خیندیر، غرنک (نمونه) اولاراق اونون فارسی شعر لریندن بیرینی
آشاغادا گتیریریک :

پشتکار

نظری کردیه آب و بتمنا آمد آنچه از راز دلت هست مرا بنمودی. ای مه و مهر بود گوش ترا آویزه میروم مست و شتابان بسوی جانانم بهروی گوه و بیابان و چمن می پیویم در ره مقصد خود هیچ نگشتم ماء یوس من همان مقصد خود پیش گرفتم هر جا ببین اندر عوض ز من چه محبت دیدم صخره هائی که چو کوه است، خسی پندار با خود آورده ام ای دختر که طلعت این همه پیشروی شاهد گفتارم نیست هیچ کاری تو در این دهر ندانی دشوار در همه تکیه بنفس است نموده تعلیم. اخلاقی نهچه ایل معلم اولوب، اوزا یشینده عشق بسله میشدیر. اخلاقی معلملیکه بسله دیگی عشقینی " دبستان " آدلی شعرینده گوزله و سا بقه	دختری بر لب رودی بتماشا آمد گفت ای آب روان کاش زبانت بود آب آواز بر آورد که ای دوشیزه بشنو تا که بگویم سخن پنهانم هست صد سال که معشوق خودم میجویم هست جانان من البته که آن وقیانتو راه من آدمیان کج بنمودند اما گرچه اعضای مرا آدمیان ببریدند با همه حسن و لطافت که بذاتم دارم کنون آن سنگ که بالاش نشستی را این نشان ز عدم ترس ز پیکارم نیست بشنو اسرار مرا نیک بخاطر بسپار شعر " اخلاقی " بهر نحو نغاشی ترقیم
---	--

سبز بیر صورتده بیان ائتمیشدیر، البته مکتب حقینده شعر یا زان چوخ اولوب-
 بدور، آنجا ق اخلاقی نین شعر نین سا بقه سیز لیگی وجهت ندیر کی، او شعر نین
 معلمین دیلیجه مکتبه خطاب ائدیپ و مکتبه اولان سئوگی و صایقی سینی (حرمت
 و احترام) گوزهل بیر شکلیده قلمه آئمیشدیر. حیف اولار اگربو شعر یا و خوما یا
 دبستان

ای نام باشکوه دبستان بخودبنار فخرت بود که چشم جهان کرده، توباز
 آلام چهل را تو زمیهن کنی فرار نوب وگان بدر که تومی بردنمار
 تادیده از فروغ تو بینا همی کند
 دل در محیط پاک تو دانا همی کند
 هر صبح با امید تو بیدار دیده ام، روزی که بی تو ام ز جهان خوش ندیده ام
 خوش آن دمی که در تو ز دنیا رهیده ام زه آن گهی که دامن تو آرمیده ام
 شبها بدین امید بخوابیم تا سحر
 کی وقت باز می شود آن نیکنام در
 ملت نهاد روی تواضع باستان مدیون مشقت تو بزرگان و بخردان
 چشم امید آتیه بر تو ست هر زمان شهبازها بپر د از این پاک آشیان
 بسنه به بنار چون بتونا زدگنون جهان
 زه زه، ببال داده ای افسر به افسران
 هر با مداد با دل آکنده از امید بیرون شوم ز خانه سرو شم دهدن توید
 بشتاب خرمن است و گه خوشه چین ر سید خوش آن کسی که خوشه دانش کند پدید
 ای باغ و سبز و تازه زهی از صفای تو،
 " اخلاق " و علم و معرفت از میوه های تو

لکن اوگونکی ایران حکومتی نین معا رغه امتنا سیز لیگی، معلم لرین
 معاشی نین تا مینینه قید سیز قالماسی، ها بقله سیاسی مبارز لره سیخینتی
 تورنمه سی، باعث اولدی کی، اخلاقی معاش چالیشما سینا دوشوب ائوز عشق
 بسله دیگی ایشی بورا خیب تهراندا " دمیریول " اداره سینده قوللو غا
 گیر سین .

اخلاقی نی اجتماعده اولان حق سیز لیک لر آجیدیر، بئویوک بیر اکثریت آج،
 چیللاق، مریض و فلاکتله یا شادیفی حالدا اولن لرین امگیله ناز و نعمته باتان
 کیچیک بیر اقلیتی گوروب دئوز و موکسی لیر، ایش سیز آتالار، خسته آتالار، سفیل
 اوشاقلار اونون روح و نوراحت بورا خمیر، اخلاقی بوحق سیز لیک لری یا زدیفی

" یوخسول " آدلی شعرینده سایروگو زلریندن قان یاشلار توکور :

یوخسول

اوف! بدبخت فلاکت یوخسول سنی یوخسوللوق ائدیب آواره ،
افتخارا یندی بیلیرسن ندی؟ پول اونسوز البته گونون دیر قاره .

یا اولوم یا کی، نجات ای بدبخت

اولوم آسانمی دیر یا کی بئله سخت ؟

قوروتور یا قلارا دوشمیش ویلان... سیزلاییر گوزقا باغیندا اولاد
یوخ بیرایش، خانه نشین، سرگردان ناخوش آرواددا ناوجا لمیش فریاد

مرده شورخانه کیمی ائو بوم- بوش

قیش، سویوق، کورسوسیز، ائوده ناخوش

سارالیب هئو اکیمی ارلیک قیز دئییه سن بس متحرک اولولر
اسکلت دیر دئییه سن بو یال نیز اوف! انسان یا شایا ربؤیله مگر؟

اونون حقیله شیشیب مست اولان ،

هئج دئییر وارمی بئله بیر انسان؟

اوشیشه ر، راحتی صندلده گولر بونون الدن گئدوبن عائله سی

او چکهر شادلیقیله قهقهه لر بونون اماکی، کسيلمیش نفسی

تخم اکن بیر گونی لابد بیچه جک

بونا بیر محکمه اولسوندا گرهک

گشت یاخیندان باخا و بیچاره لره کندچی به ستلرین حالینی بیل
ایل اوزون بورجلی دوشن دربدره چو خدو یوخسوللوغا یا نمیش بوقبیل

شغلی اولموش گونوزی آخشاما تک

بیر چوره کدن ساری یا نماق دیله مک

هانسی وجداندی کی، بیر عده یانا گئجه لر ناله چکه تا گوندوز؟

ظلم الین گله بیر عده جانا ظالم آسوده دولانا دوز- دوز ؟

بئله حق سیزلیگه صون قویماق ایچین

فقر خلقی گرهک بیرلشسین

اخلاقی، یارایق انسانلارین دردینی دئییب آغلاما قلا دفایت له تعمیر
بلکه اونلاری بوفلاکتدن قورتارماق ایچون قیزغین مبارزه یه چاغیریر و
بو یولدا چتینلیک لره و محرومیت لره قاتلانیب تحمل ائدیر .

۱۳۲۴- نجی ایلده آذربایجان نهفتینده جدی اشتراک ائدیر، او بیلر

ایل ایچه ریسینده اردبیلده " جودت " روزنامه سی نین مدیریتی مهده -

سینه آماقلا گینه اوز قلمیله نهفته و محروم کوتله لزه یار دیم اقدیر. اونا
 گوره ۱۳۲۵- نجی ایلین آذرآییندا محمدرضا شاهین آداملاری طرفیندن
 اشوی تالانیب، اوزی حبسه آلینیر و ایکی ایل زنداندا محکوم اولور.
 اخلاقی، یالینیز نظم یار اما قدا یوخ، نثر رشته سینده ده قدرتلی قلمی
 واردیر. اونون " کند خاطره سی " آدلی یازدیغی اثری آشاغیدا نقل ایدیب
 مقاله میزه صون وثریریک .

کند خاطره سی

تجربه لرله ساچلاری آغا رمیش کندلی قاری بیر فاتح قوماندان کیمی، ایکی
 یاریم یاش گلینینه، اوچ گنج قیزلارینا جدی فرمانلار و ثریب اونلاری آرتیق
 بیر حرارتله ایشله مه گه امرار اقدیر.

بؤیوک گلین بیر الیله تولوغی چالخاله یاراق او بیری الیله نننی ده
 کی گورپه نی یوگرو یور (تریه دیر) کیچیک ایسه سوت قازانین قاینادان
 حالدا الینده دوکچه اگیریر.

قیزلاردان بیریمی هانانی (کلیم ویا لاز توخوما دستگاهی) توخویاراق
 اسکی ماهنیلاری زمزمه اقدیر، او بیر یسیده ماللارین یا تاغینی تمیزلییب
 صونرا یقم حاضر لاییر، ان کیچیک فاطی جوجوقلاری توپلاییب اونلارا بوغدا
 آریتمه دیریر، بونلارین ها موسینا گوزیقتیرن قاری پئندیر (پنیر) دوزلاییب
 موتالا (خیک) ییغاراق هر دم بیردالاشان بوزپیشگیه کومبا وورور (الین
 دالی سیله ایتله مک) .

بونلاردان علاوه کندا مکدار لیغی، ارکک لری ده آسوده بوراخماییب
 اونلاریدا یورولما دان، آردی کسيلمه زبیر ماشین کیمی ایشله دیر.

جوجوق اسدول (خرمن دؤگمه وسیله سی) سورور، اورتانجیل صد دریز
 (بوغدا و یونجا باغ و بسته سی) داغیدیر، رستم له حسن آرابا قالا ییر، قوجا
 ولی ایسه کور (دوگولموش، لکن سامانی آیریلما میش بوغدا قالاغی) سورور
 بونلارین بوچیلغین ایشله مه لرین بیر گوزله نیلمه یین حادئه سا رسیدا
 راق بیردن ها موالین ایشدن چکیب شاشیردی قالدی...

ولی کورا و سدن اوشاقلاری هاریلایارکن قونشو خرمنچی بابا شاشیلدی:
 - باباش! باباش! یول قیراغیندا دایانان آفتا فامیل (اتومبیل)
 حاجی نین کی اولمیا...؟
 باباش دؤنوب باخاراق:

— اؤزودیرکی وار... —

هامو خرمنچیلر شنه — بیلنگی آتوب ماشینا دوغرو یوگوردیلر... —

شیشه دن اربا بین طاس باشین و قالین قافاسین گوره ن کیمی هامو

ایکی قات تعظیم ائل دیلر... —

ماشین قاپوسی آچیلارکن، الینده کیف، آغ پاپاقلی، یاری یاش قادین

واونون آرخاسینجا متجددله شمش قارنی پیله لی حاجی، عینکینی برکیده —

برکیده دیشاری چیخیر.

اوشاقلارین دالی اتومبیل ده گلمه گین سؤیله یرک، بویوک باغین تفر^{جه}

دؤشه مگین رعیت لره امروثریر.

هرکس فرش، ساما وار، قوزی دالینجا قاچارکن، گنج خبردارا ولموش آغ

ساققال کلبه نصرت توشگیه — توشگیه (نفس — نفس) حاجی نین قولل بوغونا

یئتر — یئتمه " حاجی های با سیر:

— آی اوشاق وورون بوکئوپ کیشینی کی باشی اتله شیب (بوینو یوغون)

منه — زادا اعتنا ائله میر.

تئبایاق (فوری) دارغا جعفر یا زیق کیشینی کولشدن سالیر...! —

بقیه میرزا حسن رشديه

استغناي طبع، دولت پاينده است.

ايراد درکار نیک کسان، عادت ناکسان است.

نه هر که به ظاهر حقیر است لایق تحقیر است.

اکسیر احمر عبارتست از تکمیل فضائل و رفع رذائل نفس.

مؤخر را مقدم داشتن، مقدم را از دست دادن است.

انجام مهام ملی را برکات وجود و علت حیات خود فرض کن.

"ام الرذائل" لقب جهل است چنانکه "ام الفضائل" لقب علم.

در مشاوری تا تصدیق نکنی قول دیگران را نسنجیده امضانکن.

سختی کشی زده ر چون سختی دهی به خلق

در کیفر فلک غلط و اشتباه نیست.

استاد شهریارین سلیمان رستمه گونده ردیگی مکتوبونا جواب :

" بیز بیر دریا قان وئرمیشیک ،
زندانلاردا جان وئرمیشیک .
... من ده تکم سیزه قوربان ،
تک جانیم هاموزا قوربان "
شهریار

" قان وئردنیز " ، " جان وئردینیز "
سیز قان سپپ " جان وئردینیز "
گوجسونوزو ، گوسسته ردینیز -
حقینیزی بییه نلره -

بیر عصریده نچه کره .

دردینیزه بیز یانیریق
سیزی آنیر ، هئی آنیریق^(۱)
گله جگه ، اینانیریق - اینانیریق یا تئز
آزاد اولار وطنیمیز .
ناحاق دگیل آخان قانلار ،
وئردیگیمیز او ، قوربانلار ،
فدائیلر - قهرمانلار - اوز قانینی وئروم دئییه ،
بییع وئره نلر گله جگه .
آزادلیقین دگری قان ،
یوخدور اونو ساتان - آلان .
اوز قانیما غلطان اولان ،
هئچ دئمهدی جان باهادیر ،
وئردیگی بیع صابا حادیر .
گاه گوزله دین سن فرصتی ،
گاه سسله دین عدالتی ،

گاه هنرى ، جىسارتى ،
 صبرالينده قول ائيلهدين ،
 نىغرتىنى بول ائيلهدين .
 قوربان اولوم ، " قارداش " دئيهن
 حيدر بابا دىلىنه من .
 آغ ساققالسان ائلىنه سن ،
 دئى " ستارام " دئى " بابكم " .
 دئمه تكم ، دئمه تكم .
 بىر اوغلو يوق ، بىر اوبانىن
 منىم قانىم ، سنىن قانىن ،
 سهندىن ، حيدر بابانىن ،
 قارداشى قوشقار داغىيام - آرخاسىيام ، داياغىيام
 دورماساق دا بىز گۆز - گۆزه
 منىداریق شىرىمىزه
 بىزدن سىزه ، سىزدن بىزه ،
 گلەر - گئدەر ، گئدەر - گلەر ، آرامىزا كۆرپى سالار .
 ياشامادىق بىز ياد كىمى
 اوچدوق قوشا قاناد كىمى
 سنىن شىكلىن استاد كىمى
 آسلىبىدىر اوتاغىمدا - شىرلىرىن دوداغىمدا .
 هر سىتمه سىنه وردىن ،
 قلىمده دىر سىنه دردىن
 منى سلام دا گۆندىردىن
 سلام اولسون سلامىنا - آنا دىللى كلامىنا .
 سن اؤتورسن شىرىن - شىرىن
 دردىلىنى او ائللىرىن .
 يارالانان كۆنوللىرىن ،
 ملهى سن ، درمانىسان - امىدى سن ، گومانىسان
 دايىم گۆروم سنى اؤندى - ائللىرىمىن دوگونوندى (توى)
 سن اولاسان ماما بگىم - اولادىمىن توى گونوندى
 ماما زمان " اوخاى " دئىم .

مکتوب

دردی می یازمیشام اوجا داغلارا
دورنامون الیندن آلان اولماسا
یغتیرسین سسیمی یاشیل باغلارا
صیادین الینده کامان اولماسا.

اوجا داغلار! آی اتگی قیزیل قان،
قاینار بولاغلاری خستیه درمان،
سسله گلسین باهک، نبی، حیدرخان،
آینالی توفنگی آتان اولماسا.

قیلینج ایلدیریم تک شاخسین ها وادا
قوچ ایگیت لر، قوزغون بوغسون یو وادا
نامردیله مرد تانیسین دا وادا
وطنی یادلارا ساتان اولماسا.

دنیزدن جوشقوندور، اوغوز ائللری
آیدین حیاتی وار، الوان گوللری
قورقود آتام گرهک آچسین دیللری
خلقین باغلی دیلین آچان اولماسا

لخته دیر، ارکیمین پایاسیندا قان
ایندی سسله گلسین قوچاق ستارخان
دوگوش میدانیندا وئرمه سین امان
اغلیمین قصاصین آلان اولماسا

هاجریم دشمانین اووسون گوزینسی
بستی، عاشیق پری قوشون سوزینسی
چالسین قورقود دهدهم گلیب سازینسی
آزادلیق سازینی چالان اولماسا

ایراندا یاشییان تورک دیللی معاصر یازیچی و شاعرلارایلن تانیش اولاق

۱- عصری - " عصری " تخلصینده حاجی حسین توتونچی اصل توفار-
قانی (آذرشهرلی) آذربایجانین معاصر یازیچی و شاعرلریندن بیر ی
دیر ، اونون تورکجه - فارسجا گؤزه ل شعرلری وار ، آشاغیدا آدی چکیلن
اثرلر اونون تالیفاتیندندیر و هله لیک چاپ و نشر اولماییب :
۱ - دانشنامه (تورکجه) ۲ - امثال العجم (تورکجه - فارسجا)
۳ - اندیشه های یک مغز اسلامی (فارسجا) ۴ - دایره المعارف عصری (فارسجا)
بیز آشاغیدا اونون تورکجه و فارسجا شعرلریندن بیر نمونه " وارلیق
مجلسینین عزیز اوخوجولاری اوچون نشر ائده رک ، معاصر شاعریا زیچیلار-
یمیزدن خواهش ائدیریک کی ، اؤزلری نین ویا تانیدیقلاری تورک دیللی
یازیچی و شاعرلرین شرح حاللارین و اونلارین اثرلریندن نمونه لر مجله -
میزین دفترینه گؤنده رسینلر . تا تدریجا " اونلاری مجله میزده چاپ ائدیپ
مؤلفلرینی اوخوجولاریمیزا تانیتدیراق .

بو اوزوندور ویا آچوب لاله
یا آییون دؤورینه ووروب هاله
توکولور اشک چشم سیاله
قطره قطره گؤزوم یاشی زاله
دوست سالماز ، حبیبی بو حاله
گؤز ساتاشدی اوزونده کی خاله
یا بازاردا ساتیردی دلاله
سالدین عاشقلری بو احواله
باخمادی بوسینان پروباله
صحبتون ساخلا ماه شواله
دوشمه ییب سن اوزون بومنواله
نه دؤنوب الف قامتون داله
باخاسان بخت و طالع وفاله

... دئدوم ای شوخ چشم قتاله
زلف دور ، دؤوره سینده بیردسته
هر ساتاشدوقجا گؤزلریم اوزو وه
ساری گول تک ، سولان اوزونده دوزه ر
منه دشمنسن اوزگه مطلب دیر
صبر و آرامیمی آپاردی منیم
بونی آیا اوزون گویرتمیشدون
یا کی ، بورج ایلدون یا پیشدیردون
باخدی بیر گولدی غنچه لب لرایلن
دئدی ماه مبارکین اوچی دیر
دئدیم عاشیقده صبر و تاب اولمار
نه گؤزون صبحه تک قالبوب بیدار
دئدی علم و نجوم دن بیله سن ؟

بیلینسن یا ائشیدمیسن بو سۆزی
 عرض قیلدیم دوشونمه دیم بیرسۆز
 ایسته دیم روشن ائیلیم سالدون
 دئدی: هرکس گول اکسه گول گؤیره
 هرکسین شخصی هرنه دیراؤزیدور
 هرزادون حسن وقبحی اؤزولوغیدور
 نظم حکمتده خلق اولوب مخلوق
 اشتباه ائتمه سؤزده، جبر دگیل
 قیزچکه رعمه یه، اوغول خاله
 سۆزی قیتار بیراؤزگه تمثاله
 منی سن اؤزگه طرز اشکاله
 کیم گول اکدی گؤیردی بیرچاله *
 دونه بیلمه ز گمنده سیرواله **
 گوشوارون، نه دخلی خلخاله
 دکترتون ربطی یوخدو حماله
 گشت نظر ایله باب افغاله

گویده ائیله یواش - یواش پرواز
 آشنا اول مطالبه آ - آ

غزل مخمس

دهر درویرانه ها، پنهان نماید گنج را ،
 بهر پیدا کردنش باید کشیدن رنج را ،
 تا گذارم زیر زلفت ساعد و آرنج را ،
 دین و عقل و زهد و علم و طبع گوهر سنج را ،
 زیر پای ناز شو قربان کنم هر پنج را ،
 ای گل رویت خجل گردان گل های چمن،
 بوی زلف عنبرینت رشک آهوی ختن،
 ای دهانت چشمه کوثر، رخت وجه الحسن،
 عشوه و ناز و دلالت و غنچ، عشقت جان من،
 در شیشه ستان دلم مهمان کنم هر پنج را ،
 ای لب یا قوت توقوت دل و آرام جان
 یاد تو یارای قلب و نام تو روح و روان
 چهره ات خرم ترا ز گلشن قندت سرو روان
 محنت و درد و ملال و فکر و ذکر هر زمان
 محرم راز و انیس جان کنم هر پنج را ،
 ای غزال خوش خرام و تنده پای ملک چین،
 جعد مشکینت کمند و دام دلها چین به چین

* چاله = چالی تیکانی ** سیرواله یبندشلوار .

یوسف اندر خرمن حسنت نگردد خوشه چین
گر مرا باشد حجاز و روم و هند و مصر و چین

در ره یک بوسه ات احسان کنم هر پنج را .

ایکه صدمجنون کند منزل براه کوی تو
دشت ظلمت سدا سکندر خم گیسوی تو
مسجد و دیرو گنشت و بیت و قبله روی تو
بهر آبادی طاق نصرت ابروی تو

ای بت طننا ز من ویران کنم هر پنج را .

ای دهانت گنج مروارید و یاقوت و گهر
ای بلورین تن دلش از سنگ و آهن سخت تر
در شب هجرت کشم آهی از این خونین جگر
شمس و مریخ و عطارد، مشتری را با قمر

از شرار آه خود سوزان کنم هر پنج را .

از مصیبت های دنیا بی رخت ای گلزار
می کشم در کنج تنهایی بدور خود حصار
نغمه ها دارم ز سوزت درد دل شبهای تار
عندلیب و صلصل و دراج را با کبک و سار

از نوای شور خود خیران کنم هر پنج را .

"عصریم" پیموده ام رسم و ره عشق و ادب
همدم اهل ادب بودن نباشد بی سبب
گرچه اندر کف ندارم مایهء اصل و نسب
جمله احکام اصول ^{*}خمس را از لطف

در طراز شعر خود یکسان کنم هر پنج را .

* - احکام اصول خمس (فصاحت ، بلاغت ، بدیع ، تشبیه و کنایات)

مرمر و بولاق

چوخ گوردوگوموز
وآشنا بیر اوز .
لکن بیر صیفه داها چئویر
چپراز بیراشاره تین
گؤستر دیگی درین
دره لرین
یولوندا دوام ائت
دوم - دوز
یورولما دان گئت ...
اورادا ...
آنجا قی رعیالار دا
چیچک لهنن غنچه لری گؤر
دیز چوک اؤپ او معبدین
سرین و آغ مرمیرین
ایچ او جنت باغیندا
حیات بولاغیندا ن
آخان
جانلاندیران و جوانلاندیران
سوت و بالدان

سرعین - ویله دره - ۱۹۵۹

زمینه تاریخی پیدایش اثر

از قرون اول و دوم قبل از اسلام اقوام ترک زبان و چادر نشین آسیای مرکزی همچون " هون " ها ، " سثویر " ها ، " بولغار " ها ، " بارس " ها و " خزر " ها بطور منظم به آذربایجان می کوچیدند اما کوچ عمده توسط قبایل " اوغوز " در قرون چهارم و پنجم هجری صورت میگیرد. قبایل اوغوز همانهایی هستند که در تواریخ عرب و ایرانی به " ترکان غز " معروفند ، آنان سالهای سال در استپهای آسیای مرکزی از طریق دامداری روزگار می گذراندند .

پژوهشهای تاریخی نشان می دهد که در حدود یک هزار سال پیش در نتیجه رشد تدریجی نیروهای تولید و از طرفی در اثر جنگها و تحصیل غنائم تعداد زیادی دام در دست چادر نشینان متمول اوغوز گرد آمد ، طبیعتاً " دامهای آنان احتیاج به چراگاههای وسیعتری داشت در حالی که مراتع آسیای مرکزی به نسبت قبایل بسیاری که بدان احتیاج داشتند ، محدود بود ، این مضائقه مرتع باعث بروز کشمکش ها و جنگهای قبیله ای سختی میان اوغوزها و سایر قبایل ترک نظیر " قیپچاق " ها و " پچنیک " ها گشت ، در کتاب دده قورقود که قرنهای بعد از این جنگها تدوین شده است ، خاطره ای این خصومتها ی دیرین در چند داستان که قهرمانان آن با قبایل قیپچاق می جنگند برجای مانده است . در کتاب تاریخ ایران در بخش غزان و دولت سلجوقی " می خوانیم : ... در حدود سال یک هزار و بیست میلادی روابط میان آنان (ترکان قره خانی و اوغوزها) چنان به وخامت گرایید که اوغوزها مجبور به مهاجرت گشتند و سران آنها به محمود غزنوی مراجعه نموده تقاضا کردند که اجازه ای اقامت در اراضی شمال خراسان به ایشان داده شود و در عوض وعده دادند که خدمت لشگری انجام دهند . محمود غزنوی به اوغوزها اجازه داد تا در شمال خراسان در ناحیه ای بین سرخس و بیوردا قیامت گزینند ، آنان دسته - دسته به خراسان کوچیدند ، تا اینکه عده کثیری از مردم ترک نژاد (اوغوزها) در شمال خراسان پدید آمدند ، " . *

* ای . پ . بطروشکی ، تاریخ ایران ترجمه کریم کشاورز ، انتشارات پیام ، تهران ۱۳۵۴ - صفحه ۲۶۶

در بر خوردهایی که اوغوزها در این منطقه با حکام محلی و فئودالهای منطقه و سرانجام با قوای دولتی غزنویان داشتند قبیله " سلجوق " رهبری سایر قبایل اوغوز را به عهده گرفت در سال ۱۰۴۰ میلادی در محلی معروف به " وندانتان " میان اوغوزهای سلجوقی و " سلطان مسعود غزنوی " که حامی منافع فئودالها بود جنگی در گرفت . . . سپاه عظیم و بطنی الحركه فئودالی مسعود که فاقد انتظامات و تنسیقات لازم و وحدت داخلی بود پیش از آنکه با سلجوقیان تلاقی کند به حال فساد و پاشیدگی افتاده بود در ماه مه ۱۰۴۰ م (۴۳۷ هـ) پس از یگروز نبرد سلجوقیان شکست سختی به سپاه مسعود وارد آوردند و خود مسعود به زحمت توانست فرار کند و خود را نجات دهد . *

پس از اینکه قبیله " سلجوق " موفق به کسب قدرت سیاسی و حکومتی ایران شد دیگر مانعی برای ادامه کوچ سایر قبایل اوغوز که فتجا و زاریست و سه قبیله بودند ، وجود نداشت ، اوغوزها در ادامه حرکت خود به سمت غرب ، آذربایجان و آسیای صغیر را مان مناسبی برای خود یافتند و همانجا موطن گزیدند .

در اثر مهاجرت های عظیم قبایل اوغوز به این مناطق بدیهی است که جنگهایی میان آنان و فئودالهای محلی اتفاق افتاد که در این جنگها نیز البته پیروزی عمده نصیب اوغوزها بود چرا که زندگی چادر نشینی ، حرکت دائم و قرنهای کشمکشهای قبیله ای آنان را سلحشور و جنگجو بار آورده بود ، این خصوصیات مردم اوغوز در تمام دستاویزهای حماسی " دده قورقود " به وضوح دیده میشود ، و اصولاً " جنگ و جنگجویی در کلیه مظاهر فرهنگی جامعه اوغوز تا شیر نهادن بود بعنوان مثال :

آداب و رسمهای نظیر : نامگذاری فرزندان هنگام بروز رشادتی در جنگ ، سوگندهایی چون :

" به شمشیر خود تکه - تکه شوم ! (قیلینجیما دوغرا ناییم !)

هدف تیر خود قرار گیرم ! (اوخوما سانجیلاییم !)

و ضرب المثلها : چون :

تا شمشیر پولادین سپاه را بر نکشی دشمن عقب نمی نشیند .

(قارا پولاد اوز قیلجی چکه یینجه غنیم دونمه ز .)

و دعا‌هایی نظیر :

پای اسب ابلقت به هنگام تاخت نلغزاد ()

(چا پار ایکن آغ بوز آتون بودورمه سون ()

شمشیر پولادین سیاهت به گاه جنگ از تیزی نیفتد ()

(چالیشوندا قارا پولاد قیلیجین کوتله‌مه سون ()

نیزه " الوانت به هنگام فروکردن نشکند ()

(دورتوشورکن آلا گونده‌رون اووانما سون ()

و ... دهها مورد دیگر را می‌توان نام برد که بین آنان کاملاً رایج بوده بدیهی است که این آیین‌ها، باورها، سوگندها و دعاها از آسمان نازل نشده‌اند بلکه در عرض سالیان متمادی از سینه مردمی جوشیده‌اند که در زندگی‌شان " جنگ " اهمیت فراوانی داشته‌است.

در مناسبات اجتماعی اوغوز نیز بر حسب ضرورت معمولاً " رسم برایین بود که تقسیمات قبیله‌ای به موازات تقسیمات نظامی انجام می‌گرفت به عبار دیگر مهاجرت ایلات نوعی لشکرکشی محسوب می‌شد.

در اثر این برتری نظامی و از سویی به علت اختلاف شیوه تولید چادر نشینی با شیوه روستایی در میان اعیان چادر نشین تمایل فراوانی به کسب فنایم جنگی و فتح واحه‌های کشاورزی بوجود آمد. آنان سالهای سال با فئودالها و روستائیان آذربایجان و آسیای صغیر در جنگ و ستیز بودند و سرانجام بنا به جبر تاریخ به تولید روستایی روی آوردند و با مردم بومی مناطق آمیزش نمودند. ما رکس در این باره می‌نویسد :

" ... در شیوه چادر نشینی هدف جنگ فقط تصرف اراضی وسیع (چراگاه) نیست، بلکه هدف اصلی غارت محصولات زراعی و دامی و تسلط بر کارپیشه‌وران است ... هنگامیکه چادر نشینان فاتح در ایران مستقر شدند در آغاز شیوه تولیدشان مسلط بود ولی پس از مدتی این شیوه تحت تاثیر شیوهی کهن قرار گرفت و همین کیفیت در مورد اعراب (قرن اول هجری)، ترکها (قرن چهارم هجری) و مغولان (قرن هفتم هجری) نیز تکرار شد.

می‌توان گفت ترکیب کنونی مردم آذربایجان و ترکیه از زمانی شروع به شکل گرفتن می‌کند که اوغوزها به زندگی روستایی روی آورده به تدریج با اقوام مختلف بومی می‌آمیزند.

هماسه " دده قورقود " که در طول قرون متمادی شکل گرفته‌است

تا شیردو مرحله، تاریخی به چشم می خورد، مرحله، نخست زمانیکه مربوط به جنگهای بین قبیله‌ای با "قیبجا قها" و "پچینقا" است (قبیل ازماها - جرت به غرب)، دوم مرحله، جنگ با فئودالهای محلی (بعد از مهاجرت)، در کتاب "دده قورقود" که در سالهای بعد از مهاجرت نوشته شده اند بارشرا - یط جدید محیط برخا طره، جنگهای مرحله، نخست سنگینی می کند، چنانچه محل اتفاق تمام ماجراهای این حماسه نقاط مختلف آذربایجان و آناتولی شرقی است مانند: "در بند"، "گنجه"، "دریاچه گویچه"، "نخجوان" قلعه آلینجا و... "طرابوزان"، "بایبورد" و "ماردین" و...

قسمت (۳)

نظری به موقعیت "اعیان نظامی" در میان مردم اوغوز

=====

اعیان نظامی قبایل چادر نشین اوغوز با عناوین "خان" و "بیگ" مشخص می شوند، نقش خان در میان قبایل چادر نشین با نقشی که بعداً در جوامع روستایی مطرح است فرق می کند، در واقع ظهور این اعیان در قرن دهم میلادی با از هم پاشیدن جماعتهای بدوی اوغوز انجام گرفت و... نفوذ اعیان مزبور در نتیجه، اینکه آنان اداره، نقل و انتقال متشکل چادر نشین و گله ها پشانرا بر عهده داشتند و توزیع اراضی مراتع و حفظ دامها از جمله، همسایگان و بالاخره تسهیل شبیخونهای غارتگران به قبایل مجاور و یا به واحه های کشا وری نیز جز وظایف ایشان بود استوار گشت، * . .

در این مرا، بای برده داری نوعی بهره کشی ساده معمول بود، * . . برده داری در میان چادر نشینان ترک بشکل شیوه ای اصلی تولید در نیامد و فقط جنبه، فرعی داشت، بهره کشی ساده از طرف اعیان در زیر لفافه، رسوم و عادات پدرشاهی صورت می گرفت، * . . و بدین ترتیب مساله، عمده برای مردمان اوغوزنه جنگ و مبارزه با اعیان نظامی بلکه به همراهی و حتی رهبری آنان دفاع از دامها در برابر یورش بیگانگان و یا هجوم بر علیه دشمنان و کسب غنائم جنگی بود، *

از اینرو اغلب قهرمانان حماسه، "دده قورقود" نیز بزرگان و سرکردگان قوم - خانها و بیگها - هستند، *

* تاریخ ایران پیشین ص ۲۶۵ - * تاریخ ایران پیشین ص ۲۶۶

در راس قبایل اوغوز "باییندیرخان" قرار گرفته که رهبری تمام قبایل با اوست. "باییندیرخان" همراه با بزرگان قوم "قورولتای" یا شورای مشورتی تشکیل می دهد. او دامادی شجاع و جنگجو دارد بنام "قازان" که یکی از قهرمانان اصلی داستانهاست. "قازان" همراه با سایر دلوران قدم بر علیه هجوم بیگانه می جنگد و در راه آب و خاک و ناموس و منافع ایل به پیش می تازد و تا دشمن را از پای نیندازد، عقب نمی نشیند.

بدین ترتیب مشا هده می شود که در این داستانها "خان" و "بیگ" به عنوان اعیان نظامی بی که مدافع منافع قبیله اند، از سوی مردم ستود می شوند. اما چنانچه تاریخ نشان می دهد این پدیده دیری نمی باید پس از مدتی که قبایل چادر نشین به تولید روستائی روی می آورند. اعیان نظامی نیز تبدیل به "اعیان فئودال" می شوند. در اینجا دیگر خانها و بیگها مستقیما "رودر زوی توده های زحمتکش قوم قرار می گیرند و با اعمال زور و ستم به بهره کشی مالکانه از آنان می پردازند و می بینیم که به موازات این تحولات فرهنگ مردم نیز رنگ عوض میکند و داستانهای دده قورقود که زمانی پر رونق ترین و مشهورترین داستانهای خلق بوده اند بدلیل آنکه در آنها خان و بیگ چهره مثبتی دارند کم کم به بوته فراموشی سپرده می شود و به تدریج "حماسه کوراوغلو" که بیانگر مبارزات توده های زحمتکش روستایی بر علیه فئودالهاست از سینه مردم می جوشد. و ورد زبانها می گردد.

میرزا حسن رشديه تبریزی

پدرآموزش و پرورش نوین ایران

میرزا حسن رشديه روز جمعه پنجم ماه رمضان ۱۲۷۶ ه. ق مطابق با ۱۲۲۸ ه. شمسی در یک خانواده روحانی در شهر تبریز به دنیا آمد. پدرش آخوند ملا مهدی تبریزی بود که از مجتهدین خوشنام و مورد احترام مردم به شمار می رفت. و مادرش سارا خانم نوه صادق خان شقایق بود که با فرزندانش به دستور فتحعلشاه شهید شد.

میرزا حسن از سن پنجسالگی به مکتبخانه سپرده شد و از آنجا که از هوش و ذکاوت بهره کافی داشت هر ساله از طرف آخوند مکتب بعنوان "خلیفه" مکتبخانه انتخاب می شد.

شیخ مکتب مردی بود سختگیر و بدخلق که کودکان را بی رحمانه تنبیه می کرد. به همین جهت "رشديه" یا همدرسان خود قرا رگذاشته بود صبح ها زودتر بیایند تا به کمک او درسها را یادگیرند. این کار هم شیخ را خشنود می ساخت و هم باعث پیشرفت و یادگرفتن کودکان می شد. رشديه در یافتن بود که شیوه تعلیم و تربیت در مکتبخانه ها نقایص فراوانی دارد و کودکان هرگز نخواهند توانست از عهده یادگیری درسها برآیند و خواندن و نوشتن را از راه صبح فراگیرند. به همین سبب به فکر افتاد شیوه آسان تری برای آموزش الفبا بیابد. بعدها در اثر ممارست در تدریس به یافتن الفبای صوتی توفیق یافت. رشديه مدتی هم نزد پدرش به آموختن صرف و نحو پرداخت و در محضر پدر علوم متداول آن روزگار را آنچه که لازم بود فراگرفت و از محضر مدرّسین دیگر نیز سود جست.

در سال ۱۲۶۵ ه. ق اساس دارالفنون تهران به فکر و ابتکار نابغه خاور میرزا تقیخان امیرکبیر بنیان گرفت و در اوایل خراسلطنت ناصرالدینشاه دارالفنون دیگری هم در تبریز تأسیس شد. و این هر دو تقریباً "اختصاصاً" به خواص داشتند. در سال ۱۳۰۶ ه. ق حاج میرزا حسن رشديه اولین آموزگار جدید را در تبریز بنیانهاد.

میرزا حسن رشديه برآي تکميل علوم ديني عازم نجف شد و از آنجا با اجازة پدرش آخوند ملا مهدي مجتهد به منظور فرا گرفتن اصول آموزش و پرورش - نوين به استانبول و بيروت سفر کرد. پس از چندي اقامت در استانبول چون پايه های معارف آنجا راست و ناستوار ديده قصد سوډردين از دارالمعلمين مصر که انگليسيها داده بودند عازم آن کشور شد.

ولي روش آخوندش و پرورش دارالمعلمين را نيز نپسندید و چار بيه بيروت رفت، و در دارالمعلمين بيروت که وسيله فراغتسويان تاسيس شده بود و شهرت جهاني داشت يه تحصيل پرداخت. پس از سه سال براي گسترش علوم جديد و تعليم الفباي صوتي به ايران بازگشت ابتدا در سال ۱۳۰۵ هـ قمری به کمک حاج آخوند برادر ناتني (مادري) خود اولين مدرسه ايداني را در شهر ايروان بنام مدرسه " رشديه " تاسيس کرد و از طرف مسلمانان آن ديار مورد استقبال و تجليل قرار گرفت. بعد از ۵ سال کار مدرسه " رشديه " بالا گرفت و شهرت يافت بطوریکه ناصرالدين شاه هنگام بازگشت از فرنگ آن را مورد بازديد قرار داد و بسيار پسندید. پس از اين ديدار رشديه اجازه يافت همراه ناصرالدين شاه براي تاسيس ^{مدرسه} آبرومندي به ميهن بازگردد. اما مفروضين خدمات صادقانه او را طور ديگري جلو دادند و ناصرالدين شاه را وادار کردند که از ياري و پشتيباني او چشم پيوشد. وقتي ناصرالدين شاه به نجوان رسيد، دستور داد که متصدی چا پاخانه به بهانه نبودن اسبک لسکه از اقامت مسافرت وي جلوگیری کرد و پس از يکی دو روز وي را از دستور شاه آگاه ساخت. رشديه تصميم گرفت به ايروان بازگردد ليکن او را از اين کار نيز بازداشتند. پس از ورود ناصرالدين شاه به تهران رشديه براثر اقدامهای بعضی از دوستان خيرانديش خود آزادي عمل يافت و از نجوان به تبريز رفت و سپس از زورود با وجود موانع و دشواری های فراوان توانست در سال ۱۳۰۶ هـ قمری در محله شگلان نخستين مدرسه جديد را بنيان گذارد که ميرزا حسين واعظ

* - ميرزا حسين واعظ خاله زاده ميرزا حسن رشديه يکی از پيشروان

دليل جنبش مشروطه بود که احمد کسروی درباره وی نوشته: " شوگویی خدا آوازگيراي ميرزا حسين را براي پيشرفت کار مشروطه آفريده بود. " - براي آشنائي بيشتر با چهره ميرزا حسين واعظ به کتابهای ذيل مراجعه شود:

۱- سخنگويان سه گانه آذربايجان در انقلاب مشروطيت ايران نوشته نصرت الله فتحي . ۲ - آذربايجان آذربايجان نوشته اکبري حامد .

یکی از آموزگاران این مدرسه بود. حاج آخوندبیرا در میرزا حسن به تنهایی در مسجد میدان "مقصودیه" تدریس مکتبی را که با مکتبهای دیگر اندکسی تفاوت داشت، تاسیس نمود. مثلاً "در ساعات تنفس شاگردان را به حیاط می آوردند و بجای زنگ سیاحت یکی از شاگردان که صدای رسا داشت این شعر را می خواند:

الا ای عزیزان دشت صیانت به بیرون روید از برای سیاحت

و پس از یک ربع ساعت باز با صدای بلند این شعر را می خواند:

هر آنکو پی علم و دانائی است بداند که وقت صف آرائی است

ولی یکسال بعد پیشنها زمحل، کمک بمدرسه را تحریم کرد و مردم را وادار به بستن مدرسه کرد و اجازه نداد کسی برای مدرسه خانه اجاره دهد.

رشدیه چون اوضاع را آشفته دیده مشغول گرد و پس از شش ماه به تبریز بازگشت و در محله "خیابان" مدرسه اش را دایر کرد. ولی با زبا مخالفت اهالی روبرو شد. بالاخره آن شادروان چندین بار مدرسه را افتتاح و خواست آفا زبکا رکندا ما با مخالفت روبرو شد و حتی یکبار چندتیر به طرف او شلیک شد و یکی از تیرها به پایش اصابت کرده و مجروحش ساخت. بارها مدرسه اش تار و خوار شد و به مرگ تهدید شد و بچه های مدرسه در اثر هجوم زخمی شدند. حتی در آن ماجراهای یک کودک نیز کشته شد. ولی بالاخره شادروان رشدیه در برابر این همه تاملایمات ایستادگی و منظور خود را که تاسیس مدرسه بمفهوم امروزی بود عملی ساخت و در سال ۱۳۱۱ هـ قمری در کوچه "جبه خانه مدرسه" را با اصول جدید تاسیس کرد و در این مدرسه بود که آن شادروان در زمینه تدریس الفباء، متدی ترتیب داد که مبتدای تدریس الفبای امروزی و متکی به صوت حروف بود. در این مدرسه طرز تهجی به طرز قدیم متروک و یادگیری الفبا با روش جدید بسیار آسان شده بود.

راجع به افتتاح این مدرسه و شهرت نیکوئی که حاصل کرده بود در روزنامه های آن زمان مقاله های زیادی دیده می شود. در مورد گشایش این مدرسه قسمتی از نوشته روزنامه "ناضری شماره ۵ سال اول (مورخه غره ذی الحجه ۱۳۱۱) نقل می شود:

"جناب ملا عبدالرحیم طالبوف ساکن شهر (تمرخان شوره جزو ایالت داغستان) این اوقات ارتاسیس و افتتاح مدرسه "رشدیه" تبریز را اطلاع حاصل نموده و نظریه میل فطری و رغبت طبیعی که به پیشرفت امور خیریه و

خواهد عا مه واشتها ر معارف دارند معا دل دويست جلد کتاب از علم فيزيک به
 ضميمه سي منات اسکناس به جهت اعانه مدرسه مزبوره ارسال کرده اند و جناب
 ميرزا حسن معلم رشديه نيز همان مبلغ را صرف الفباي جديد خواهند نمود.
 از گشایش مدرسه رشديه چندان زماني نگذشت که به پيشرفت های بزرگی
 نایل آمد و وصف آن ورد زبانها شد و در هر جا از آن مدرسه تمجيد می کردند. روز
 نامه ناصري در شماره ۱۱ سال اول (غره ربیع الاول ۱۳۱۲) در زماني که
 هنوز از گشایش مدرسه رشديه یکسال نگذشته بود تحت عنوان (امتحان در مدرسه
 رشديه) چنین می نویسد:

"چندی قبل یک مجلس با حضور جمعی از فضلا و ادبا در مدرسه مزبوره
 مختصرا متحانی بعمل آمده بود در آن امتحان مردان بیسواد از ۲۵ الی ۴۰
 ساله که در مدت ۹ ساعت تعلیم حروف ابجد و زوایای الفبای سی و دوگانه را
 تحصیل نموده و تعلیم گرفته بودند بعمل آمد چند سطری به آن ها املا شده در
 صفحات پابلو (لوحه) که هر یک در دست داشتند با کمال صحت نوشتند.
 این روزها برای تجدید آگاهی با حضور خود را در آن مجلس مفتنم شمرده
 از آقا میرزا حسن معلم و مدیر مدرسه مزبوره درخواست نموده دوشنبه ۲۳ صفر
 را به حکم تعیین وقت به مدرسه رفته ندیم باشی و ملک الشعرا حکیم باشی مخصوص
 و میرزا جوادخان رئیس دربخانه، آقای ابوالفتح میرزا و نصرت الحکما
 طبیب حضور و چند نفر از معلمین زبان فرانسه و علم حساب نیز آن مجلس محترم
 را به حضور شریف مزین داشته بودند."

آنگاه روزنامه ناصري شرح مبسوط و مفصلي از طرز امتحان و جوابهای
 شگفت انگیز محصلین و چگونگی آموزش و تدریس در آن مدرسه می دهد و می نویسد
 عربی و صرف و قاری و فرانسه را متعلمین به خوبی امتحان دادند.
 بنا بر این معلوم می شود که در این مدرسه علوم مقدماتی فارسی، عربی
 و ادبیات فارسی و زبان فرانسه تدریس می شد و همچنین کلاس های اکابر
 نیز دایر بود که برای سالمندان در مدت نسبتا "اندکی" (۹ ساعت تدریس)
 نوشتن و خواندن یاد می دادند. از اشعاریکه در مدرسه رشديه اغلب شاگردان
 دسته جمعی می خواندند لازم است که چند بیتي اینجا نقل شود. در این اشعار
 که شاید خود رشديه آنها را سروده بود محصلین به تحصیل علم و دانش تشویق و به
 شناختن مقام مدرسه راهنمایی می شوند:

باغ وبهشت ماه گلزار مکتب است هر قلب ما سرور ز دیدار مکتب است

این مکتب سعید که رشديه نام است دارالفضایل است در انظار مکتب است
برنازو نعمت دوجهان سرنیاورد از جان و دل هر آنکه خریدار مکتب است
هر روز جوی علم به بستان قلب ما جاری ز چشمه سار گهر بار مکتب است
یار بده لطف و مرحمت خود نظر نما بر حال آن کسیکه پرستار مکتب است
هنگامی که شاه دروان میرزا علیخان امین الدوله به پیشکاری آذربایجان
انتخاب و به تبریز وارد می شود (سال ۱۳۱۴ هـ قمری) وصف مدرسه
رشديه را شنیده یک روز شخصا "به مدرسه یا د شده رفته و از محصلین امتحانی به
عمل می آورد چون پاسخهای مناسب می شنود از پیشرفت شاگردان و دقت و
تلاش رشديه خوش آمده در پی تشویق بر می آید و پیشنهاد می کند که مدرسه را
وسعت دهد تا بیش از این در خدمات فرهنگی موفق شود. شاه دروان رشديه
عدم توانایی مالی و نداشتن مشوق و نبودن استقبال عمومی را تذکر میدهد
امین الدوله وعده کمک داده فوری عمل میکند، در نتیجه مدرسه رشديه وسعت
می یابد و در محله شگلان به ساختمان حاج آقا بزرگ شیرازی منتقل میشود.
شاه دروان امین الدوله که از مشوقین نامی فرهنگ بود ساپرو سایل را از
اثاثیه و غیره آماده می سازد و ضمناً "۱۰۰ نفر محصل بی بضاعت در مدرسه به
خرج پیشکار قبول می شوند که لباس، غذا و وسایل تحصیل به آنان داده می
شود.

این مدرسه در ظرف مدت کمی به پیشرفت های مهمی نایل می شود و از طرف
اهالی حسن استقبالی از آن بعمل می آید ولی از طرف دیگر عده ای افراد
مغرض در گوشه و کنار که پیشرفت مدرسه را می بینند و این امر را مخالف آرزو
های عوام قریبانه خویش تشخیص می دهند شایع می سازند که رشديه شخص بایی و
بی دین است. این مدرسه نیز جز ترویج بی دینی و لامذهبی منظوری ندارد.
این شایعه ها تا ثیر خود را می بخشد ولی تا آنگاه که امین الدوله نیز به شهر
منتقل و از تبریز می رود و میدان تبلیغ عوام قریبان وسعت پیدا می کند در
نتیجه رشديه مورد طعن و لعن قرار گرفته و از تعداد محصلین مدرسه کاسته می
شود. بالاخره با وجود استقامتها و پایداریهای آن مرحوم مدرسه منحل و رشديه
نیز مجبور میشود که به تهران عزیمت کند و در آنجا باز به تشویق شاه دروان
امین الدوله مدرسه را مجدداً "افتتاح می کند. به این ترتیب مدرسه رشديه
تبریز که واقعاً "موجب افتخار و مباهات آذربایجانیا بود تعطیل می شود.
با وجود این رشديه از خدمات فرهنگی دست نکشید و در تهران مشغول

خدمت فرهنگی شد و خدمات گرانبهای به فرهنگ کشورمان کرد.

یکی از نتایج اساسی ایجاد مدرسه رشديه در تبريز اين بود که پس از انحلال آن تعدادی از معلمين آن مدرسه که زیر نظر رشديه به تدریس مشغول بودند و تدریس الفبای صوتی را یاد گرفته و اصول اداره مدرسه را بسیک جدید آموخته بودند پس از انحلال مدرسه رشديه هر کدام در تبريز مدرسه و مکتبی دایر و در ترویج فرهنگ کوشیدند. در حقیقت می توان گفت که انحلال مدرسه رشديه ظاهری بود و شاگردان مکتب رشديه همان فکر را تعقیب و پس از مسافرت اوبه تهران یا به خارج مدارس جدیدی ایجاد کردند که هر یک بشو به خود خدمات با ارزشی انجام دادند.

از معلمين که در مدرسه رشديه تبريز به تدریس مشغول بودند می توان از افراد ذیل نام برد: حسین واعظ - صحاف زاده (پرورش) - حاج میرزا - احمد مدرس - میرزا حسین کمال.

خدمات فرهنگی رشديه از هر حیث قابل ذکر و قدر دانی است. رشديه در روزهایی که مردم از نام مدرسه نفرت داشتند قدمردانگی برافراشت و به تربیت نوبا وگان همت گماشت و از هیچگونه طعن و لعن نهرا سید تا بنای فرهنگ جدید را نخستین بار در کشورمان "تبريز" بنیان گذاشت. موقعی که این فرزانه سخن از مدرسه به میان آورد و از تحصیل کودکان ایرانی یاد کرد گمان کردند دیوانه ای است که سخن از کفر می گوید. آن شادروان نه تنها بانی مدرسه ملی در آذربایجان است بلکه او را می توان بانی و مؤسس مدرسه ملی در تهران نیز دانست و ترتیب تدریس الفباء بشکل جدید در تمام ایران از اوبه یادگار مانده است و دیگران همان شیوه را تعقیب و تکمیل کرده اند. با آنکه زندگانی در آواپیوسته با رنج و عذاب و مسافرت و تبعید و فقر و پریشانی توأم بوده است هیچ زمانی از خدمات فرهنگی خود دست نکشید و نفسی نیا سوده است.

تالیفات او زیاد است و نزدیک به سی جلد می رسد که اغلب کلاسیک و در آن زمان تعلیم و تدریس آنها در مدارس معمول بوده است. مهمترین این کتابها عبارتند از: بدایه التعلیم - تکمله الصرف - تسهیل الحساب - کنایه - التعلیم - آنادیلی و وطن دیلی و غیره.

تا اینجا مختصری با خدمات میرزا حسن رشديه در زمینه فرهنگی آشنا شدیم لازم است با فعالیتهای وی در زمینه های سیاسی و اجتماعی هم آشنا

شویم به ویژه نقش وی را در انقلاب مشروطه .

بطوریکه یادآور شدیم بعد از انتقال امین الدوله به تهران رشدیه هم به تهران آمد. و فعالیت های فرهنگی خود را در تهران شروع کرد و با مخالفت خیلی از مغرضین از جمله صدر اعظم وقت میرزا علی اصغر خان اتابک اعظم (امین السلطان) روبرو شد و بعد از مخالفت های زیاد بالاخره اتابک دستور می دهد رشدیه را دستگیر و به زندان دولتی اردبیل بفرستند. حاج شیخ هادی از مراجع آگاه شده و هزار تومان در اختیار رشدیه قرار می دهد و او را به زیارت خانه کعبه روانه می سازد. نظارت و مدیریت مدرسه را هم به شیخ جعفر که از نزدیکانش بود می سپارد.

پس از بازگشت از حج در سال ۱۳۲۰ هجری قمری با فعالیت خود را شروع و مدرسه بنام "مکتب" مقابل دارالفنون دایر می کند و همزمان با کارهای فرهنگی دست به انتشار روزنامه بنام "مکتب" نیز می زند و به وسیله آن در بیداری مردم قدم های مهمی برمی دارد. در اوایل سال ۱۳۲۲ هـ قمری کتاب "کفایه التعليم" را تالیف کرده و در بخشی از آن بنام "تنبيه الغافلين یا ارشاد الطالبين" مطالبی برای ارشاد ملت و بیداری افکار مردم نوشت و چون در همین کتاب باعث شد که عین الدوله مخالفتش را با او علنی سازد و فرمان دستگیری او را صادر کند.

پس از آنکه عین الدوله در وقت تهران رشدیه را با اتفاق مجد الاسلام که از هم دستاوردستان با وفای رشدیه بشمار می رفت دستگیر و به کلات روانه ساخت.

پس از آنکه عین الدوله در وقت تهران رشدیه را با اتفاق مجد الاسلام که از هم دستاوردستان با وفای رشدیه بشمار می رفت دستگیر و به کلات روانه ساخت. خود را از مدرسه بیرون آوردند و شیرازه مدرسه از هم پاشیده شد. رشدیه در زندان کلات به سر می برد که فرمان مشروطیت صادر شد و به دنبال آن رشدیه و مجد الاسلام مرخص شدند.

در سال ۱۳۲۶ هـ قمری عین الدوله به فرمان محمدعلی شاه مأمور سرکوبی ستارخان و مشروطه خواهان تبریز شد و محمدولیخان سپهدار تنکابنی (سپسالار) هم مأموریت یافت که از طریق رشت به اردبیل رفته و شاهسون ها را به کمک عین الدوله روانه تبریز سازد. رشدیه از مراجع آگاه و سخت پریشان حال می شود چون اگر شاهسون ها به کمک عین الدوله می خواستند کار ستارخان به و خامت می گراید و عین الدوله می توانست آزادخواهان را قلع و قمع کند. رشدیه با نقشی که در سرداشت برای دیدن سپهدار که با وی آشنایی

داشت و بسوی اردبیل رهسپار شده بود می روه و در قزوین به او می رسد. و او را قانع می کنند که با نیروی که در اختیار دارد از اوضاع آشفته تهران و دربار محمدعلی شاه استفاده کرده تهران را فتح کند و در پیش ملت با افتخار بزرگی دست یابد. بدین ترتیب سپهدار را وادار می کنند که تغییر عقیده داده به جای کمک به عین الدوله با افراد خود به تهران بازگردد. عین الدوله چشم به راه شاهسونها بود که خبر فتح تهران را می شنود. با توجه به نقش موثری که رشديه در فتح تهران و پیشگیری از شکست ستارخان و نیروی مشروطه خواه داشت پس می پریم که این مرد بزرگ و فداکار علاوه بر خدمات فرهنگی ارزنده خود که در تمام طول عمر در راه آن کوشید چه نقش عمده ای را در راه آزادی به عهده داشته است.

شادروان رشديه تا سال ۱۳۱۵ هـ. شمسی در وزارت معارف وقت مستخدم و انجام وظیفه می کرد در این سال از خدمت دولتی کناره گیری کرده و بازنشسته می شود و چون در این زمان حاج شیخ عبدالکریم حائری دزفقی ریاست و مرجعیت داشت، رشديه نیز در مقام اقامت گزید و مرتب در مجلس درس شیخ حاضر می شد. رشديه در قم در نزدیکی تکیه ملا محمود مدرسه ای دایر کرد و به تعلیم و تربیت کودکان که اکثراً "فقیروبی بضاعت بودند پذیرداخت و کلاسی هم ویژه "دایینا" بیان تشکیل داده بود و با روشی خاص آنان را آموزش می داد.

رشديه در ذی قعدة ۱۳۶۴ هـ. قمری مطابق با ۲۱ آذر ۱۳۲۳ هـ. شمسی در شهر قم دیده از جهان فرو بست و در قبرستان حاج شیخ عبدالکریم به خاک سپرده شد. در این ایام انگلیسیها روزنامه "تبلیغاتی به نام تونها لان" داشتند که تصویری از رشديه چاپ کرده و او را پدر آموزش و پرورش نوین ایران معرفی کردند.

سه بیت ذیل را در تاریخ وفات رشديه محمدعلی صفوت سروده که ماده تاریخ وفات آن شادروان می باشد:

آشنائی در آمد از در گفت	خبری بد شنیدم از رادیو
گفتم ای بوم چیست وقعه شوم	دل بر آشفته آشکار بگو
گفت بشنیدم این نوا ز جهان	رفته "رشديه" حیف باد از او.

نمونه نظم و نثر میرزا حسن رشديه:

"اجلال علما واجب است اگر ایشان علم را تحقیر نکنند.

بقیه سی ۵۲ صفحه ده

توجه

۱- آذربایجان ادبیات تاریخی بین ۲۰-نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو-
غوموز اوچون بود عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه‌ی حال و
ترجمه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتیله ماراقلان همشهریار
سیردن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرله
برایر تانلیقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لر گؤلدرمه‌لرینی
خواهش اندیرک «وارلیق»

۲- خواستاران اشتراک می‌توانند مبلغ آهونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین
شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار)
واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه پیدی-
شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۳- شماره‌های گذشته مجله «وارلیق» را می‌توانید از کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه
تهران تهیه نمایند.

۴- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت
عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخی» بیرناخیش» از چاپ خارج شد همشهریه‌های علاقمند
می‌توانند از انتشارات فرزانه ویاسایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت
۳۰۰ ریال توسط آدرس بانک مجله «وارلیق» رسید آن بدفتر مجله بگجند از این کتاب
را تهیه نمایند.

۵- مجموعه دهمشماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان می‌توانند هر جلد
زودتر قبل از انعام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه
تهیه نمایند.

۶- حرمتی اوخوجولار، وارلیقا علاقه بسلیه‌نلر «وارلیق» مجله‌سی تؤزایی و
فرهنگی حیاتیات ادامه وئرملگده سیزین مادی و معنوی یاردیمیزا احتیاجی وار. اؤز حویملی
«وارلیق» نیرین یایلماسیندا اشتراک‌اندین و اونی اخوماغی علاقه‌مندلره توصیه اندین.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه پیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷
۷۶۱۸۳۶

چاپ کلویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

میرزا حسن رشید بنیانگزار مکتب نوین در ایران